

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

О.І. МОТЛЯХ

ОСНОВИ ПОЛІГРАФОЛОГІЇ

Лекційний курс

КИЇВ-2019

УДК 159.91 + 343.1

Основи поліграфології [Текст] : лекц. курс / Мотлях О.І. – К. : Нац. академ. внутр. справ Освіта України, 2019. – 46 с.

Рецензенти:

Чернявський С.С. – доктор юридичних наук, професор, проректор Національної академії внутрішніх справ, заслужений діяч науки і техніки України.

Алексєєв О.О. – кандидат юридичних наук, доцент, експерт-поліграфолог, член Координаційної ради громадської організації «Колегія поліграфологів України».

Усіков І.П. – експерт-поліграфолог, юрист-правознавець, генеральний директор ТОВ Східноєвропейський центр кадрової безпеки, член Координаційної ради громадської організації «Колегія поліграфологів України».

Автор: Мотлях О.І.

Схвалено та рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ (протокол № 1 від 16.10.2019 р.)

У лекційному курсі представлено основні тематичні лекційні матеріали, які відображають основи становлення, розвитку та сучасного стану поліграфології як міждисциплінарної галузі знань.

Розкрито напрями та сфери діяльності поліграфології. Проведено міжнародний компаративістський аналіз нормативно-правового регулювання діяльності використання поліграфа.

Представлено низку вітчизняних нормативних актів, які регламентують діяльність щодо використання поліграфа.

Висвітлено основні напрями та сфери застосування поліграфа з відображенням їх основоположних засад.

© Автор Мотлях О.І. 2019

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Тема 1.1. Предмет, система та завдання поліграфології

1. Поняття, предмет та завдання поліграфології
2. Система поліграфології
3. Взаємозв'язок поліграфології з іншими галузями знань

Тема 1.2. Історіографія поліграфології

1. Передумови виникнення «детекції брехні» людини
2. Розвиток науково-технічного прогресу та впровадження науково-технічних приладів у виявлення брехні людини
3. Зародження та становлення поліграфа й досліджень з його використанням

Тема 1.3. Міжнародний досвід використання поліграфа та порядок його регулювання

1. Міжнародна практика використання поліграфа
2. Напрями та сфери застосування комп'ютерного поліграфа
3. Нормативно-правова регламентація діяльності використання комп'ютерного поліграфа за рубежом

Тема 1.4. Розвиток поліграфології в Україні та її нормативно-правове забезпечення

1. Зародження та розвиток поліграфа в Україні
2. Сьогодення поліграфа та його нормативно-правова регламентація
3. Сфери та напрями застосування поліграфа

Тема 1.5. Технічні та функціональні складові апаратно-програмного комплексу поліграфа

1. Загально-технічні складові будови апаратно-програмного комплексу поліграфа
2. Окремі функціонально-прикладні складові роботи поліграфа

Тема 1.6. Психологічні складові досліджень із використанням комп'ютерного поліграфа

1. Психологічні складові як основа поліграфологічних досліджень
2. Емоції: їх поділ та характеристика
3. Вплив емоцій на оцінку суджень поліграфолога за результатами виконаних ним досліджень

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

Тема 2.1. Участь спеціаліста та експерта у перевірках і експертних дослідженнях із використанням поліграфа

1. Виконання досліджень спеціалістом-поліграфологом
2. Залучення спеціаліста-поліграфолога як експерта у кримінальному судочинстві
3. Оформлення результатів виконаних поліграфологами експертних досліджень та проведених судових експертиз

Тема 2.2. Підготовка та виконання досліджень із використанням поліграфа

1. Підготовка до проведення спеціального дослідження із використанням поліграфа

2. Процедура виконання спеціального дослідження

3. Оцінка отриманих результатів проведених досліджень

Тема 2.3. Обмеження та протидія у виконанні досліджень з використанням поліграфа

1. Обмеження «протипоказання» для осіб у виконанні досліджень з використанням поліграфа

2. Протидія з боку осіб у виконанні поліграфологічних досліджень

3. Ознаки протидії проведення поліграфологічного дослідження

4. Запобігання протидії виконанню поліграфологічного дослідження

Тема 2.4. Використання результатів проведених поліграфологічних досліджень

1. Достовірність отриманих результатів проведених поліграфологічних досліджень

2. Доказова сутність отриманих результатів досліджень із використанням поліграфа у кримінальному судочинстві

3. Проблематика системного не використання доказів, отриманих за допомогою поліграфа

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

ТЕМА 1.1. ПРЕДМЕТ, СИСТЕМА ТА ЗАВДАННЯ ПОЛІГРАФОЛОГІЇ

План

1. Поняття, предмет та завдання поліграфології
2. Система поліграфології
3. Взаємозв'язок поліграфології з іншими галузями знань

1. Поняття, предмет та завдання поліграфології

Поліграфологія – це міждисциплінарна галузь знань про науково-методичні основи, технічні, організаційні та правові умови проведення психофізіологічного дослідження осіб із використанням поліграфа з метою діагностування інформаційного стану ідеальних (уявних) слідів відображень, пов'язаних з процесами судочинства, оперативно-розшукової, трудової, службової та комерційної діяльності.

Поліграф – (грец. *poly* – багато і *graphos* – писати) – технічний багатоканальний (у тому числі має канал виявлення протидії) реєстратор психофізіологічних реакцій особи гласного використання, який дозволяє виявляти і фіксувати психофізіологічні реакції особи на певні стимули (подразники) за рахунок перетворення її психофізіологічних показників активності з аналогових сигналів у цифрові, що відображаються у вигляді кривих на поліграмах;

Поліграфолог (професіонал у галузі безпеки з використання поліграфа) – фахівець освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» або «магістр», який пройшов спеціальне навчання за напрямом підготовки проведення психофізіологічних досліджень із використанням поліграфа, що підтверджується відповідним документом, і має необхідні навички для виконання замовленого опитування (дослідження) осіб та надання довідки чи експертного висновку поліграфолога з досліджуваних питань.

Замовник (Ініціатор) – фізична чи юридична особа, яка замовляє, доручає проведення психофізіологічних досліджень з використанням поліграфа.

Досліджувана особа на поліграфі – дієздатний громадянин України, іноземець або інша особа, яка добровільно, у письмовій, усній формі або шляхом повідомлення через аудіо-, чи відео-, засоби дала згоду на проходження процедури дослідження на поліграфі в інтересах Замовника (Ініціатора) або у власних інтересах.

Поліграфологічне опитування – процедура застосування поліграфологом спеціальних знань, що пов'язана з використанням поліграфа. Опитування осіб здійснюється в питаннях приватного характеру, виконання завдань професійно-психологічного відбору кандидатів для заміщення вакантних посад, проведення спеціальних (внутрішніх) перевірок та службових розслідувань, а дослідження – в питаннях, пов'язаних з оперативно-розшуковою діяльністю, досудовим та судовим провадженням у кримінальному, цивільному, адміністративному, господарському та іншому судочинстві України. За результатами опитування

особи на поліграфі видається письмова довідка, а за результатами дослідження – експертний висновок.

Тестування на поліграфі – пред’явлення особі, що проходить дослідження на поліграфі стимулів (подразників), об’єднаних у тести в особливому, методично обумовленому порядку.

Предмет поліграфології – встановлення наявності/відсутності в особи ідеальних (психофізіологічних) слідів відображень, пов’язаних з конкретними досліджуваними обставинами події минулого, факту чи явища.

Завдання поліграфології – сприяння Ініціаторові (замовникові) дослідження з використанням поліграфа у вирішенні питань, які потребували додаткової перевірки, встановлення та їх оцінки.

2. Система поліграфології

Система поліграфології – це її складові частини або розділи, розташовані в певній послідовності, яким притаманна наявність внутрішніх і зовнішніх взаємозв’язків.

Наразі відсутні єдині підходи щодо визначення системи поліграфології в силу незначного запровадження цієї міждисциплінарної галузі знань в навальний процес для підготовки психологів чи юристів у вищих навчальних закладах освіти. Враховуючи існуючу зарубіжну та вітчизняну емпіричну базу досліджень, які належать до сфери поліграфології вважаємо найбільш доцільною її поділ на дві взаємопов’язані частини:

1. Загальна частина.
2. Особлива частина.

Загальна частина являє собою систему базових принципів, теоретичних концепцій, категорій, понять термінів поліграфології як галузі знань.

Особлива частина – уособлює собою процедуру підготовки та проведення дослідження з використанням поліграфа. Специфіку щодо обмеження у виконанні таких досліджень для певної категорії осіб. Виявлення протидії з боку опитуваних у процесі виконання поліграфологічних досліджень. Використання отриманих результатів проведених досліджень із використанням поліграфа.

3. Взаємозв’язок поліграфології з іншими галузями знань

За своєю природою поліграфологія криміналістика пов’язана з низкою природничих, технічних, медичних та правових наук.

Визнаючи поліграф науково-технічним приладом серед дослідників «детектора брехні» точиться наукова дискусія щодо більшої приналежності поліграфа до тієї чи іншої науки. Медики стверджують, що поліграф є суто медичним приладом, оскільки в його основі використовуються надточні медичні прилади, які відслідковують серцебиття, дихання, частоту скорочення м’язів, підвищення температури. Психологи акцентують увагу на тому, що поліграф належить до сфери психодіагностики, як галузі психології, яка вивчає способи розпізнавання та вимірювання індивідуально-психологічних особливостей людини, теорію і практику визначення психологічного діагнозу. Більше того вони

наполягають на приналежності поліграфа до психометрики, що є основою психодіагностики і вивчає кількісні вимірювання індивідуально-психологічних особливостей індивідумів. Кібернетики схиляються до думки щодо приналежності поліграфа до їх сфери діяльності, оскільки його основу становить комп'ютерне апаратно-програмне забезпечення, яке дає можливість вимірювати психофізіологічні реакції людини в процесі її опитування. Криміналісти доходять думки, що поліграф є одним із науково-технічних приладів, які мають спеціальне призначення і за допомогою якого можна перевірити правдиву і брехну в людини, що особливо у важливо для системи кримінального судочинства. Доводять, що не даремно зарубіжні вчені визначили синонімом слова поліграф такі слова як лай-детекція або ж детектор брехні.

Література:

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. [Електронний ресурс] : станом на 4 лют. 2011 р. // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – 1996. – № 30. – Ст. 1. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EА%2F96-%E2%F0>.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : Закон України станом на 1 черв. 2012 р. // Кримінальний процесуальний кодекс України. – К. : Алерта, 2012. – 304 с. – (Відповідає офіц. текстові).
3. Кримінальний кодекс України : станом на 25 верес. 2006 р. – К. : Велес, 2006. – 152 с.
4. Данилова Н. Н. Психофизиология : учеб. для вузов / Данилова Н. Н. – М. : Аспект-Пресс, 2001. – 178 с.
5. Зибатова А. Н. Интеллектуальный полиграф [Электронный ресурс] / А. Н. Зибатова, А. М. Петров, З. И. Сичинава, А. П. Сошников, Л. Н. Ясницкий. – Режим доступа : <http://www.antey-group.ru/jurnal9.html>.
6. Мотлях О. І. Поліграф: наукова природа походження, нормативно-правове регулювання та допустимі межі застосування : [моногр.] / О. І. Мотлях. – К. : Освіта України, 2012. – 394 с.
7. Мотлях О. І. Гносеологічні питання природи поліграфа / О. І. Мотлях // Правова інформатика. – 2012. – № 33. – С. 106–111.
8. Князев В. М. Полиграф и его практическое применение : учеб. пособие / В. М. Князев, Г. В. Варламов. – М. : Принт-Центр, 2012. – 859 с.
9. Комісарова Я.В. Основи поліграфології: підручник для магістрів. / Я. В. Комісарова. – М. : Проспект, 2016. – 192 с.
10. Психологія : підруч. / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін. / за ред. Ю. Л. Трофімова. – [3-тє вид., стереотип.]. – К. : Либідь, 2001. – 560 с.

ТЕМА 1.2. ІСТОРІОГРАФІЯ ПОЛІГРАФОЛОГІЇ

План

1. Передумови виникнення «детекції брехні» людини
2. Розвиток науково-технічного прогресу та впровадження науково-технічних приладів у виявлення брехні людини
3. Зародження та становлення поліграфа й досліджень з його використанням

1. Передумови виникнення «детекції брехні» людини

Питання виявлення брехні людини з'явилося ще до нашої ери. Зокрема, у I тисячолітті до н.е. в Китаї особі, яка підозрювалася у вчиненні злочину, клали в рот сухий рис або ж рисове борошно й вислуховували її по суті справи. Той, хто не міг проковтнути крупу, визнавався винним у вчиненому злочині.

Історії відомі приклади, коли суспільство, всупереч об'єктивним законам свого розвитку, намагалося викоринити брехню, застосовуючи іноді навіть радикальні способи боротьби з цим соціальним злом. До прикладу, в староацтекському законі Мондемузи 1-го, людина-брехун каралася смертю або скаліченням окремих частин тіла. Однак – це не дало своїх позитивних наслідків.

В історичних джерелах різних держав зафіксовані відомості власних підходів до перевірки людини на брехню. Ці методи традиційно передавалися з покоління в покоління і вдосконалювалися з розвитком науково-технічного прогресу. Відомості щодо детекції брехні були виявлені і в Середні віки в Англії, Іспанії та Франції, де застосовувалась так звана судова скиба (хліб або хліб із сиром), яка в 1150 р. була навіть офіційно визнана католицькою церквою як одна із форм інквізиції.

У Стародавній Індії під час проведення допиту підозрюваній особі пропонували одночасно з її відповіддю вдаряти в гонг. Якщо вона чітко відповідала на поставлене питання, удар у гонг був одночасно ритмічним, якщо ж особа, відповідаючи, вагалася чи говорила неправду, її ритм збивався і удар у гонг не збігався з часом виголошення інформації. В одному з папірусів індійських Вед, датованому IX ст. до н.е., викладені інструкції щодо виявлення вбивць-отруйників за їхньою поведінкою.

Контроль фізіологічних показників людини використовувався в країнах античного світу. За основу бралася зміна кольору обличчя людини, особливо під час проведення кадрового відбору. Такі підходи використовувалися, коли ставилися провокаційні питання, зокрема під час відбору на навчання до військових шкіл у Стародавній Спарті та охоронців у Стародавньому Римі. Та якщо в першому випадку блідість обличчя як ознака страху кандидата на навчання до військової школи, який стояв над глибокою прірвою, розцінювалася як недолік, то в другому почервоніння обличчя, що розглядалося як ознака сором'язливості кандидата в охоронці, свідчило на його користь, оскільки вважалося, що той не братиме участі у змовах.

Виявлення неправди знайшло відображення й у найдавніших цивільних статутів Стародавньої Русі, які отримали назву «Руська правда» і були складені в XI ст. за правління Ярослава Мудрого. За ними дозволялося застосувати ордалії у позовах між громадянами, зокрема, коли «позивач може... вимагати, щоб відповідач проходив випробуванням заліза... а коли позов коштував на півгривні... менш, то випробування водою».

На Близькому Сході ще в глибоку давнину як «детектор брехні» використовували показники пульсу підозрюваного. Інформативними ознаками були зміни частоти пульсу й особливості кровонаповнення артерії (пульсації). Цей метод застосовувався для виявлення невірних дружин і їхніх коханців. Методика перевірки була надзвичайно простою. Спеціально тренована людина прикладала палець до артерії, а далі підозрюваній дружині ставили запитання, називаючи імена чоловіків, які теоретично могли вступити з нею в інтимні стосунки. Унаслідок високого емоційного напруження, як реакція на ім'я коханця, у підозрюваної різко змінювалися частота пульсу й кровонаповнення артерії. Далі цей метод використовувався для визначення ступеня щирості тієї чи іншої особи.

У III ст. до н.е. давньогрецький лікар Еразістрат, а в X ст. перський філософ і лікар Авіценна для виявлення брехні застосовували мануальний контроль пульсу опитуваної особи. Цей метод також використовували в XVI ст. Галілей та у XVIII ст. Д. Дефо. В його основі лежали прояви вербальних або візуальних стимулів, що спричиняло прискорення пульсу в допитуваної особи, а це вказувало на її причетність до вчинення злочину.

Виявлення фізіологічних ознак брехні в такий спосіб, стало прообразом сучасних пошукових тестів, які застосовуються поліграфологами.

2. Розвиток науково-технічного прогресу та впровадження науково-технічних приладів у виявлення брехні людини

Починаючи з другої половини XVIII ст. і до початку XX ст. настає період становлення й розвитку науково-технічного прогресу, який створив підґрунтя для усвідомленої цілеспрямованої діяльності пошуку нових форм діагностування людини за допомогою технічних приладів. Наприкінці XVIII ст. були створені природничо-наукові та теоретичні передумови для використання психофізіологічних методів виявлення приховуваної інформації з метою встановлення істини й розвитку технічних засобів, які реєструють зміни фізіологічних параметрів організму людини.

У 1804 р. в науковому середовищі з'являється термінологічне поняття «поліграф». Джон Хавкінс застосував його до свого винаходу – машини, що створювала точні копії рукописних текстів. У цій «копіювальній» машині також використовувалися самописці. Таким апаратом багато хто користувався в XIX ст., у тому числі Томас Джефферсон, третій президент США (Сполучені Штати Америки), проте саме Джон Ларсон першим застосував термін «поліграф» до приладу для виявлення брехні.

Справжнім поштовхом для подальшого розвитку змін фізіологічних параметрів організму стала робота італійського фізіолога Анжелло Моссо,

оскільки він уперше провів інструментальну детекцію брехні за допомогою винайденого ним пристрою – плетизмографа (грец. *plethysmos* наповнення, збільшення + грец. *grapho* писати, зображати) – приладу для графічної реєстрації змін об'єму кінцівок тіла, пов'язаних із різним кровонаповненням судин. Що більше емоційне напруження, то більше крові проходить кровоносними судинами і більше виражені зміни об'єму кінцівок тіла. У монографії «Страх» 1875 р. А. Моссо зазначив, що тиск крові в судинах людини і частота пульсу змінюються залежно від зміни її емоційного стану, зокрема страху. У результаті проведених експериментів учений дійшов висновку: «Якщо страх є суттєвим компонентом брехні, то такий страх можна виокремити». А. Моссо проводив свої дослідження, ґрунтуючись на працях Гіппократа, який умів розрізняти до 60 відтінків роботи серця залежно від емоційного стану людини. Ідеї А. Моссо зумовили подальші дослідження із застосуванням технічних пристроїв, метою яких було виявлення приховуваної інформації за психофізіологічними реакціями людини, і практично ознаменували формування нової галузі науки – психофізіології.

Розвиваючи дослідження А. Моссо, у 1895 р. італійський кримінолог Чезаре Ломброзо вперше запровадив застосування технічних засобів для виявлення фізіологічних ознак брехні, зокрема при наданні практичної допомоги поліції у виявленні осіб, причетних до вчинення злочинів. Він сконструював гідросфігмограф – технічний засіб для вимірювання динаміки кровонаповнення судин частини тіла, зануреної в ємність з водою. У книзі «L'Homme Criminel» науковець описав свій досвід застосування плетизмографа (технічного засобу для вимірювання динаміки кровонаповнення судин певного органа або частини тіла) та сфігмографа (технічного засобу для вимірювання коливань стінок кровоносних судин під час допиту підозрюваних у вчиненні злочинів). Доктор медицини у сфері психології Чезаре Ломброзо вперше запропонував використовувати технічні засоби та досягнення фізіології для виявлення фізіологічних ознак брехні. У 1885 р. він опублікував друге видання книги «Злочинна людина», в якій описав перший досвід використання психофізіологічного методу детекції брехні для виявлення осіб, які вчинили злочини. Ломброзо намагався зафіксувати неправдиві свідчення за допомогою гідросфігмографа, дані якого базувались на вимірюванні змін артеріального тиску. Чезаре Ломброзо є першим практиком, якому вдалося довести в суді невинуватість обвинуваченого у вчиненні злочину за допомогою інструментальних методик діагностування неправди та практично продемонструвати, що контроль фізіологічних реакцій людини може привести не лише до виявлення інформації, яку вона приховує, а й, що є не менш важливим, сприяти встановленню непричетності підозрюваного до вчиненого правопорушення.

У 1913 р. американський психолог і юрист Вільям Марстон досліджував проблему лжесвідчення в суді, а також у психологічній лабораторії Гарвардського університету проводив інструментальні дослідження, застосовуючи сфігмоманометр. В. М. Марстон за допомогою розробленого ним методу зміг виявити німецького шпигуна, який викрав таємні документи в Міністерстві оборони США. Саме з ім'ям В. М. Марстона пов'язується термін «детектор брехні». За одним із джерел, таким терміном дослідник назвав застосовуваний

ним технічний засіб в одній зі своїх публікацій у 1915 р., за іншим – у 1921 р. газета «Boston Sunday Advertiser» назвала його винахідником психологічного «детектора брехні».

3. Зародження та становлення поліграфа й досліджень з його використанням

На початку ХХ ст. американець Джон А. Ларсон у 1921 р. сконструював перший поліграф, придатний для розслідування злочинів, який слід вважати прообразом сучасних поліграфів. Його прилад спочатку фіксував на стрічці паперу дві функції: дихання і тиск крові, а після вдосконалення – три: дихання, пульс і тиск крові. Поштовхом для його досліджень стали результати праці В. М. Марстона.

Перші поліграфи, що набули значного поширення, писали чорнилом, а поліграмою з результатами обстеження слугував рулон спеціального паперу з нанесеною на нього сіткою, і вихідні дані для опрацювання оператори отримували за допомогою лінійки. Для обробки інформації в таких поліграфах використовувалася ціла низка методик бальних оцінок.

Пізніше цієї думки дійшов учень і співробітник Джона А. Ларсона Леонард Кілер – студент Каліфорнійського університету. Він зацікавився розробками вченого й почав допомагати йому проводити опитування з метою виявлення брехні в поліцейському відділі м. Берклі (Каліфорнія, США). Запатентував поліграф.

Низка учених сучасності вважають, що розробка технічного засобу Л. Кілера може розглядатися як перший сучасний поліграф.

У 1938 р. в м. Чикаго (США) Л. Кілер заснував першу школу з підготовки спеціалістів поліграфа (поліграфологів) і компанію з виробництва поліграфів «Кілер» – пристроїв, які одночасно реєстрували криві «відносного тиску крові» та пульсу, дихання й шкіргальванічної реакції.

Значний внесок у розвиток поліграфа зробив Клів Бакстер, якому належать багато відкриттів і нововведень у галузі поліграфології. У 1946 р. він запровадив систему бальної оцінки поліграм, а в 1960 р. створив метод порівняння зон (Zone Comparison Technique). Клів Бакстер є автором першої у світі системи цифрового оцінювання поліграм. Метод порівняння зон і система цифрового оцінювання поліграм стали стандартом у галузі детекції брехні в усьому світі.

Значний внесок у розвиток психофізіологічного апаратурного методу інструментальної діагностики зробив видатний російський учений і нейропсихолог, згодом – академік АПН СРСР О. Р. Лурія (1902–1977). В основу цих досліджень було покладено метод оцінювання часу мовно-рухових реакцій людини під час асоціативних відповідей на різні слова-стимули. Психолог О. Р. Лурія проводив свої дослідження на основі вчення про вищу нервову систему, розробленого І. М. Сеченовим та І. П. Павловим, які у своїх працях неодноразово підкреслювали, що існує взаємозв'язок між психічною і фізіологічною діяльністю людини.

Друга половина ХХ ст. ознаменувалася активністю розробок дослідників світу в напрямі вивчення поліграфа. У 1962 р. російський дослідник поліграфа

В. О. Варламов створив свій перший триканальний поліграф, який писав чорнилом, а пізніше – п'ятиканальний поліграф, що реєстрував зміни артеріального тиску, пульсу, верхнього та нижнього дихання, шкіргальванічної реакції опитуваного під час проведення психіатричної експертизи. Згодом, у травні 1962 р., вчений розробив систему безконтактного вилучення психофізіологічної інформації, а в 1969 р. створив перший зразок приладу для безконтактного вимірювання психофізіологічного стресу.

У 1968 р. на V щорічному семінарі в Кілерівському інституті поліграфа У. Дж. Янкі вніс пропозицію щодо комп'ютеризації поліграфів, а в 1974 р. зазначена ідея вже була реалізована в електронних поліграфах серії Polyscribe компанії Столтінг.

У 1993–1995 рр. почалось інтенсивне розроблення й упровадження поліграфів як у правоохоронні органи, так і в приватні детективні структури вітчизняного, близького і далекого зарубіжжя.

Література:

1. Волик А. М. Історія детектора брехні [Електронний ресурс] / А. М. Волик. – Режим доступу : <http://www.argo-a.com.ua/ukr/history.html>.
2. Дідик В. Історія та сучасність «детектора брехні» / В. Дідик, А. Бова // Міліція України. – 1999. – № 5–6. – С. 32–33.
3. Оглоблин С.И. Инструментальная «детекция лжи» : акаде. курс / С. И. Оглоблин, А. Ю. Молчанов. – Ярославль : Ньюанс, 2004. – 464 с.
4. Історія поліграфа (детектора брехні) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://polygraph-west.com.ua/history_ua.php.
5. Комиссарова Я. В. Полиграфология: реалии сегодняшнего дня / Я. В. Комиссарова // Юридическая психология. – 2006. – № 2. – С. 12–19.
6. Князев В. М. История развития детекции лжи. Практика применения полиграфа в различных странах [Электронный ресурс] / В. М. Князев // Вестник полиграфолога. – 2008. – № 5. – Режим доступа : <http://www.saib-http://www.saib-poligraf.ru/rospoligraf/index.php?artid=501>.
7. Мотлях О. І. Поліграф: наукова природа походження, нормативно-правове регулювання та допустимі межі застосування : [моногр.] / О. І. Мотлях. – К. : Освіта України, 2012. – 394 с.
8. Скрамников К. С. Трудный путь к признанию полиграфа / К. С. Скрамников // Опыт использования полиграфа в профилактике и раскрытии преступлений в ГУВД Краснодарского края : II науч.-практ. конф. / под ред. А. Г. Сапрунова, С. Л. Николаева. – Новороссийск : ГУВД Краснодар. края, 1998. – С. 145–157.
9. Фрай О. Ложь. Три способа выявления. Как читать мысли лжеца, как обмануть детектор лжи / Фрай О. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. – 288 с.

10. Холодный Ю. И. Краткая история становления психофизиологического аппаратного метода детекции лжи / Ю. И. Холодный // Мир безопасности. – 2000. – № 3. – С. 14–15.

ТЕМА 1.3. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА ТА ПОРЯДОК ЙОГО РЕГУЛЮВАННЯ

План

1. Міжнародна практика використання поліграфа
2. Напрями та сфери застосування комп'ютерного поліграфа
3. Нормативно-правова регламентація діяльності використання комп'ютерного поліграфа за рубежом

1. Міжнародна практика використання поліграфа

Як засвідчує міжнародна практика наразі поліграф використовується у різних галузях знань більш як у ста країнах світу. Кожна країна застосовує поліграф залежно від потреб, які виникають у тій чи іншій сфері суспільних відносин.

Практика використання поліграфа та його результатів є доволі розповсюдженою за рубежом, зокрема в Японії, Державі Ізраїль, Королівстві Іспанії, Канаді, США, Федеративній Республіці Німеччина, Південній Кореї, Франції, Чеській Республіці, Швейцарській Конфедерації та ін.

До прикладу, у Латвії систематично проводяться дослідження осіб з використанням поліграфа у формі “поліграфних експертиз у кримінальних справах”. Це віднесено до окремого виду судово-психологічної експертизи. А у латвійських судах результати застосування поліграфа мають статус доказів при винесенні вироків підсудним, хоча в законодавстві цієї країни немає норм, які визначали б порядок використання цього науково-технічного приладу. Юристи, правозахисники, представники громадськості Латвії навіть не акцентують увагу на обставинах законодавчої необхідності, оскільки тестування осіб на поліграфі підпадає під правову регламентацію проведення інших видів експертиз.

У Республіці Болгарії в Інституті психології МВС функціонує «відділ проведення оперативно-психологічних експертиз» стосовно осіб, підозрюваних у вчиненні тяжких злочинів, співробітників, які обвинувачуються у нелояльній поведінці та корупції. Отримані результати беруться судами як докази у кримінальному провадженні.

У Японії та Канаді у кримінальному процесі результати перевірки на поліграфі є умовними доказами, натомість є повноцінними доказами для використання у цивільному процесі. На противагу названим країнам у США, Індії, Польщі, Румунії Литві, Молдові результати поліграф них перевірок посідають чільне місце серед доказів у кримінальному процесі. Хоча, якщо розглядати Сполучені Штати Америки, як країну лідера у питаннях експлуатації технологій поліграфа, то слід сказати, що визнання висновку поліграфолога як доказу не містить в американському кримінальному судочинстві системного

характеру. Разом з тим, Верховним судом США легалізована методика психофізіологічного дослідження із використанням зазначеного науково-технічного приладу.

2. Напрями та сфери застосування комп'ютерного поліграфа

Використання поліграфа знаходить відображення у різних сферах суспільних правовідносин. Він широко застосовується у:

- кадровому відборі (скринінг)
- оперативно-розшуковій діяльності
- кримінальному судочинстві
- роботі державних інституцій
- роботі приватних компаній
- банківській та кредитно-фінансовій сфері
- службовій діяльності
- приватному секторі.

Найбільш затребуваним він є: у військово-оборонній та стратегічній діяльності; банківській і кредитно-фінансовій сфері; цивільному, кримінальному, господарському, адміністративному судочинстві; у трудових і сімейних правовідносинах і.т.п.

Результати застосування суттєве значення мають для кадрової «скринінгової» перевірки, виконання внутрішніх та службових розслідувань, процедур, пов'язаних з розслідуванням вчинених злочинів.

Зокрема, у правоохоронну діяльність поліграф долучають з такою метою:

- для усунення підозри з невинуватої особи;
- для визначення дійсності злочину, коли є сумніви в чесності позивачів, потерпілих чи свідків у підозрі та фабрикуванні показань;
- для встановлення особи винного;
- для визначення прихованої інформації;
- для зібрання додаткової інформації.

У «скринінг» - для :

- виявлення ознак приховування чи викривлення анкетних даних, окремих фактів біографії;
- ознаки алкогольної залежності, вживання наркотичних та (або) психотропних речовин без призначення лікаря;
- приховані мотиви прийняття (вступу) на роботу, призначення (переміщення) на посади;
- наявність боргів або фінансових зобов'язань, причетність до діянь, що передбачають юридичну відповідальність;
- вчинення особою опитування протиправних дій, відкриття відносно неї кримінального провадження;
- виявлення контактів з членами злочинних угруповань (організацій);
- виявлення участі у діяльності заборонених громадських об'єднань, членства в політичних партіях;

- наявність виду на проживання (іншого документа), що підтверджує право на тривале проживання на території іншої держави, наявність громадянства іншої країни;
- розголошення особою відомостей, що становлять державну таємницю, службову або конфіденційну інформацію.

3. Нормативно-правова регламентація діяльності діяльності використання комп'ютерного поліграфа за рубежем

Різні країни відповідно до етнічного, політичного, правового, економічного, соціального, культурного розвитку самі визначали потребу у застосуванні поліграфа. Однозначно не можна стверджувати, що на даний час цей процес має завершений характер, а результати поліграфологічного дослідження здобули всесвітнє визнання. Позитивним є те, що кількість країн, потенційних користувачів поліграфа, щороку зростає, а це підтверджує значимість досліджень, пов'язаних з ним, у вирішенні найскладніших питань, які потребують однозначного з'ясування. Залежно від рівня нормативно-правового регулювання поліграфа можна зробити умовний поділ країн світу за чотирма групами:

- країни, в яких застосування поліграфа врегульовано окремим законом;
- країни, де застосування поліграфа врегульовано окремими правовими нормами закону, якими регулюється ширше коло суспільних відносин;
- країни, де застосування поліграфа врегульовано підзаконними нормативно-правовими актами;
- країни, в яких застосування поліграфа нормативно не врегульовано.

Першу групу становлять країни Литва і Молдова. У Литві поліграф використовується з 1992 р., хоча Закон «Про використання поліграфа» був прийнятий у 2000 р. У Молдові діє Закон «Про застосування тестування на детекторі симуляції (поліграфі)» 2008 р.

До другої групи умовного поділу країн належать колишня Югославська Республіка Македонія, Індія, Польща, Сербія, Словенія, США, Туреччина, Чорногорія.

- У §§ 3, 4 ст. 151 КПК колишньої Югославської Республіки Македонія 1997 р. органам внутрішніх справ надано право застосовувати поліграф для опитування осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів.

- У Чорногорії з 2003 р. надано право системно застосовувати поліграф у діяльності поліції.

- Закон Словенії «Про поліцію» (п. 6 ст. 54) визначає можливість застосування поліграфологічних перевірок осіб щодо отримання даних під час розкриття та розслідування злочинів, а також в діяльності поліції.

У США даний прилад застосовується активно в оперативно-розшуковій діяльності під час розслідування злочинів поліцією на основі відомчих нормативно-правових актів та інструкцій.

- У Польщі з 1970 р. поліграфні пристрої використовуються в діяльності поліції (міліції) МВС у оперативно-розшуковій діяльності та кримінальному процесі.

- Що стосується Туреччини, то в ній до 1948 р. розробки щодо використання поліграфа не проводилися. Лише в середині 80-х років минулого століття ця країна адаптувала застосування поліграфа з метою розслідування вчинених злочинів.

До третьої групи умовного переліку держав слід віднести: Англію, Бельгію, Болгарію, Білорусь, Державу Ізраїль, Іспанію, Італію, Канаду, Німеччину, Казахстан, Південну Корею, Росію, Францію, Угорщину, Україну, країни колишньої Югославії, Чеську Республіку, Швейцарію.

- У Великій Британії з 2007 р. діє Закон «Про контроль над правопорушниками», який передбачає собою обов'язкове проведення поліграфологічних досліджень осіб певних категорій, у тому числі й неповнолітніх, а також осіб, які засуджені за вчинення статевих злочинів і підлягають умовно-достроковому звільненню від відбування покарання.

- Бельгія з 1997 р. системно використовує поліграф у розслідуванні кримінальних правопорушень.

- З 1995 р. в Інституті психології МВС Республіки Болгарії функціонує «відділ проведення оперативно-психологічних експертиз» стосовно осіб, підозрюваних у вчиненні тяжких злочинів, співробітників, які обвинувачуються у нелояльній поведінці та корупції.

- В Угорщині поліграф застосовується з 1978 р., зокрема в досудовому розслідуванні та кримінальному судочинстві.

Держава Канада входить до переліку країн, які активно застосовують поліграф у правоохоронній діяльності.

- В Ізраїлі поліграф використовується ще з 1959 р. у системі правоохоронних органів. Більшість поліцейських спеціалістів мають власну приватну практику поліграфологічних досліджень.

- З другої половини 70-х років психофізіологічні дослідження з використанням поліграфа стали проводитися в Югославії та Швейцарії. Результати таких досліджень набули статусу доказів разом з іншими доказами і почали використовуватися в судах під час розгляду кримінальних справ.

- Спеціальні дослідження за допомогою цього приладу здійснюються в правоохоронних органах Південної Кореї, яка готує своїх спеціалістів провідних країнах світу США та Японії.

Австрія й Німеччина були якими противниками поліграфа. Лише ґрунтовне вивчення потужної міжнародної практики психофізіологічних досліджень з використанням поліграфа та їх результатів змусило ці країни переглянути своє ставлення до цього науково-технічного приладу, зокрема у кримінальному судочинстві.

Четверту групу умовного поділу країн, потенційних користувачів поліграфа, формують держави Китай, Північна Корея, Латвія, Естонія, Сінгапур, Фінляндія, Японія.

- У Латвії систематично з 1998 р. проводяться перевірки на поліграфі у формі “поліграфних експертиз у кримінальних справах”.

- Японії посідає третє місце в світі з підготовки поліграфологів для власних потреб країни, в тому числі й для системи правоохоронних органів.

- Практику Японії активно впроваджують держави Сінгапур і Фінляндія. У цих країнах, як і в Японії, прямо дозволено використовувати поліграф у кримінальному провадженні, а самі отримані результати виконаних спеціальних досліджень оформляються за зразком експертного висновку, що береться до уваги судами як доказ.

Починаючи з 90-х років Естонія активізувала свою діяльність у підготовці поліграфологів для власних потреб.

- З початку 80-х років поліграф почав використовуватися в Мексиці, Бразилії, Аргентині, Пуерто-Рико, Ірані, в Тайланді, на Тайвані та Філіппінах. Підготовку спеціалістів такого ґатунку для своїх країн у США організували співробітники Національної гвардії Саудівської Аравії та поліції Сінгапуру.

- З початку 1995 р. цей прилад почав упроваджуватися в діяльність Департаменту у кримінальних справах Королівської поліції Малайзії.

- Дедалі частіше використовувалися психофізіологічні дослідження з використанням поліграфа в діяльності правоохоронних органів таких країн, як Австрія, Болівія, Китай, Колумбія, Франція, Гватемала, Гана, Гондурас, Індонезія, Італія, Ямайка, Йорданія, Кенія, Ліван, Марокко, Нігерія, Пакистан, Панама, Іспанія та ін.

Література:

1. Алесковский С. Ю. Правовое регулирование применения полиграфа [Электронный ресурс] / С. Ю. Алесковский. – Режим доступа : <http://poligraf-kz.narod.ru/pages/mvd.html>.

2. Алесковский С. Ю. Применение полиграфа в ОРД Казахстана – морально-этический аспект [Электронный ресурс] / С. Ю. Алесковский, О. А. Алесковская. – Режим доступа : <http://www.poligraf.sp.ru/kazahst.html>.

3. Барланд Г. Тестирование на полиграфе в США и других странах [Электронный ресурс] / Г. Барланд. – Режим доступа : <http://www.ld.eposgroup.ru/G1/for4.htm>.

4. Журин С. И. Практика и теория использования детекторов лжи / Журин С. И. – М. : Горячая линия : Телеком, 2004. – 143 с.

5. Зубрилова И. С. Полиграф в Бельгии: история и современность – анализ статьи Ф. Деона [Электронный ресурс] / И. С. Зубрилова // Полиграф. – 2007. – № 2, т. 36. – С. 108–111. – Режим доступа к журн. : antey-group.Ru/jurnal42.html.

6. Зубрилова И. С. Правовые основы использования полиграфных устройств в России [Электронный ресурс] / И. С. Зубрилова, К. А. Скрыпникова. – Режим доступа : <http://www.antey-group.ru/jurnal2.html>.

7. Оглядова довідка «Історія та сучасний стан використання поліграфа у роботі з кадрами в країнах ближнього та дальнього зарубіжжя». – ДНДІ МВС, вн. № 831/2 від 30 жовт. 2006 р.

8. Князев В. М. Полиграф и его практическое применение : учеб. пособие / В. М. Князев, Г. В. Варламов. – М. : Принт-Центр, 2012. – 859 с.

9. Ларин А. М. Применение полиграфа в Польше / А. М. Ларин // Викимолгия и профилактика правонарушений : сб. науч. тр. – Иркутск : Изд-во ИркутГТУ, 1979. – С. 144–152.

10. Мотлях О. І. Місце поліграфа у розслідуванні злочинів: міжнародний досвід / О. І. Мотлях // Наше право : наук.-практ. журн. – 2011. – № 4, ч. 2. – С. 134–137.

11. Микелсонс У. Правовые аспекты использования полиграфа в Латвии как средства получения доказательств / У. Микелсонс // Теория и практика применения полиграфа в правоохранительной деятельности : V междунар. науч.-практ. конф. ГУВД Краснодарского края : материалы конф. / под ред. С. А. Кучерука, С. Л. Николаева. – Сочи : ГУВД Краснодар. края, 2002. – С. 145–147.

12. Нестеров В. А. Опыт использования полиграфа в МВД Республики Татарстан / В. А. Нестеров, О. В. Новиков // Опыт использования полиграфа в профилактике и раскрытии преступлений в ГУВД Краснодарского края : II науч.-практ. конф. / под ред. А. Г. Сапрунова, С. Л. Николаева. – Новороссийск : ГУВД Краснодар. края, 1998. – С. 104–107.

13. Оглоблин С. И. Инструментальная «детекция лжи» / С. И. Оглоблин, А. Ю. Молчанов. – М. : Ньюанс, 2004. – 464 с.

14. Сальджюнас В. Актуальное состояние и перспективы развития метода инструментальной детекции лжи в Литовской Республике [Электронный ресурс] / В. Сальджюнас, А. Коваленко // Материалы международной научно-практ. конф., 2–4 декаб. 2008 г. – М. : Юрист, 2009. – С. 197. – Режим доступа до журн. : <http://www.berkano.ru/Pix/Arts/conf2k8.pdf>.

15. Холодный Ю. И. Применение полиграфа в Польше [Электронный ресурс] / Ю. И. Холодный // Вестник криминалистики. – 1999. – № 27. – Режим доступа: <http://www.bnti.ru/showart.asp?aid=911&lvl=02.13>.

ТЕМА 1.4. РОЗВИТОК ПОЛІГРАФОЛОГІЇ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

План

1. Зародження та розвиток поліграфа в Україні
2. Сьогодення поліграфа та його нормативно-правова регламентація
3. Сфери та напрями застосування поліграфа

1. Зародження та розвиток поліграфа в Україні

В Україні перша хвиля популяризації досліджень з використанням поліграфа була викликана нагальною потребою практичних підрозділів ОВС у впровадженні новітніх технологій у практику розслідування злочинів. У 1997 р. українська діаспора із США передала в МВС України десять апаратно-програмних приладів моделі «Аксітон», яких апробували в оперативно-розшуковій роботі правоохоронних органів України. У 1999 р. п'ять офіцерів з Національної академії внутрішніх справ України та Львівського юридичного інституту МВС України

пройшли навчання у США: в Академії судової психофізіології в місті Ларго штату Флорида. Результати їх роботи знайшли практичне відображення у практичній діяльності різних регіонів України.

З метою поліпшення роботи в цьому напрямі наказом ГУБОЗ МВС від 26 січня 2000 р. № 1дск було запроваджено застосування поліграфа в кадровій роботі та оперативно-розшуковій діяльності підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю МВС, якими впродовж 2000–2006 років було проведено 1757 поліграфних опитувань, у тому числі 1020 – під час проведення оперативно-розшукових заходів і 737 – для вирішення питань кадрового забезпечення. Зокрема, встановлено причетність близько 230 осіб до вчинення понад 120 злочинів.

З метою підвищення якості професійно-психологічного відбору кандидатів на службу в системі МВС України стало впровадження в практику наказу «Про проведення експерименту щодо використання комп'ютерних поліграфів у діяльності органів внутрішніх справ» № 743 від 28 серпня 2001 р. Результатами виконання слугував експеримент щодо запровадження поліграфа в діяльності органів внутрішніх справ. Цим наказом поліграф був уведений у сферу правоохоронних органів України з ліквідацією обмежених можливостей застосування цього приладу в оперативно-розшуковій діяльності.

Наступним нормативно-правовим документом цього напрямку роботи став виданий в МВС України наказ «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» № 842 від 28 червня 2004 р. (zareestrovaniy у Мін'юсті України за № 1365/9964 від 27 листопада 2004 р.). Даний наказ офіційно закріпив застосування поліграфа для проведення кадрових і службових перевірок під час професійно-психологічного відбору на службу та навчання (п. 2.5). До цього наказу була видана «Інструкція про порядок використання в діяльності ОВС поліграфів (комп'ютеризованих приладів реєстрації психофізіологічних реакцій людини)» № 1373/9972, що значно розширило можливості застосування поліграфа у кримінальному судочинстві України. У ній зазначалось, що на служби психологічного забезпечення ОВС покладаються функції проведення психологічних експертиз і поліграфних досліджень.

Подальший процес застосування поліграфа у системі МВС України дещо знизився, особливо після затвердження рішення колегії МВС України від 25.07.2008 р. № 17км/1 Програми протидії злочинам проти життя та здоров'я проти особи на 2008-2012 роки. У ній п. 4.23 передбачалося системне використання поліграфа та отриманих за допомогою його результатів у роботі ОВС, спрямованих на ефективне розкриття злочинів проти життя та здоров'я людини, але остаточно цей процес загальмувався в силу політичної ситуації, яка склалася на той час у нашій країні.

2. Сьогодення поліграфа та його нормативно-правова регламентація

За радянської доби ставлення до поліграфа здебільшого було негативне, що й перейшло в подальшому у спадок у молоду українську державу. Одним із переломних моментів негативного ставлення до поліграфа стало прийняття чинно

діючого Кримінального процесуального кодексу України у 2012 році. Хоча в ньому і не міститься окремих норм, які б регулювали діяльність щодо його використання, але, разом з тим, і заборона на виконання досліджень під контролем поліграфа також відсутня.

Стан вітчизняного сьогодення засвідчує, що поліграф, як науково-технічний прилад сучасності, доволі системно використовується в наступних напрямках правозастосовної практики:

- при психологічному відборі кандидатів для заміщення вакантних посад (кадрового «скринінгу»);
- спеціальних (внутрішніх) перевірок та службових розслідувань;
- виконанні завдань в межах досудового та судового провадження, щодо вчинених кримінальних та інших правопорушень.

Однак, розвиваючись, ці практичні напрями, нажаль, стикаються з проблемним питанням різного характеру, особливо, що стосується сфери кримінального судочинства. Часто постає питання серед частини слідчих, прокурорів, суддів щодо замалої вітчизняної практики застосування поліграфа; недостатньої розробленості нормативно-правових документів, які регламентують діяльність по його використанню; доцільності застосування цього приладу та його результатів у кримінальному, цивільному, господарському, адміністративному провадженні; недостатній поінформованості з міжнародної правозастосовної практики використання поліграфа та його результатів тощо.

Нині дедалі більшої популярності набуває поліграф в інших сферах суспільних відносин. Сьогодні основними користувачами психофізіологічних перевірок з його використанням залишаються комерційні структури. Вони активно впроваджують поліграф у свою діяльність, зокрема в: банківські установи, страхові компанії, автотранспортні компанії, сервісні центри, інші приватні та державні підприємства.

Правовою основою виконання психофізіологічних опитувань осіб з використанням поліграфа є:

Конституція України; Кримінальний кодекс України; Кримінальний процесуальний кодекс України; Цивільний кодекс України; Господарський кодекс України та ін.

Закони України «Про Національну поліцію»; «Про оперативно-розшукову діяльність»; «Про судову експертизу»; «Про державну службу»; «Про державну таємницю»; «Про запобігання корупції»; «Про інформацію»; «Про мову»; «Про захист персональних даних»; «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» – інші нормативно-правові акти.

Накази Міністерства внутрішніх справ України:

- «Про проведення експерименту щодо використання комп'ютерних поліграфів у діяльності органів внутрішніх справ» № 743 від 28.08.2001 р.;
- «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України», зареєстрованого у Мін'юсті України 27.10.2004 р. № 365/9964, № 842 від 28.07.2004 р.

Відомчі інструкції:

– «Інструкції про порядок використання в діяльності ОВС поліграфів (комп'ютеризованих приладів реєстрації психофізіологічних реакцій людини)», затвердженої Наказом Міністерства юстиції України від 27.10.2004 р. за № 1373/9972;

– «Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень», затвердженої Наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 р. № 53/5 та ін.

3. Сфери та напрями застосування поліграфа

Використання поліграфа знаходить відображення у різних цивільному, кримінальному, господарському, адміністративному судочинстві; у трудових і сімейних правовідносинах і т.п. Він широко застосовується: у військово-оборонній та стратегічній діяльності; банківській і кредитно-фінансовій сфері; комерційній діяльності.

Особливе місце поліграфу відводиться у правоохоронній сфері, і зокрема, у кримінальному судочинстві. А саме у:

1. Оперативно-розшуковій діяльності для того щоб:

- звузати коло підозрюваних та причетних осіб до події вчиненого злочину;
- визначити ймовірну роль опитуваної з використанням поліграфа особи щодо планування, підготовки та вчинення конкретного злочину;
- оцінити достовірність інформації, яка повідомляється цією особою, і на її основі висунути обґрунтовану версію щодо розслідуваної події в цілому чи окремих її обставин;
- здобути оперативно-значущу інформацію, яку в інший спосіб отримати неможливо;
- отримати фактичні дані, матеріальні докази та інші інформаційні дані для своєчасного проведення оперативно-розшукових дій і слідчих заходів, спрямованих на виявлення, розкриття та запобігання злочинів.

2. У слідчій діяльності, під час виконання окремих слідчих (розшукових) дій для визначення:

- достовірності показань осіб щодо обставин конкретного злочину;
- кола осіб, причетних до розслідуваної події злочину, або тих, які володіють такою інформацією;
- місцезнаходженні матеріальних доказів, пов'язаних з відкритим кримінальним провадженням;
- правдивості показань свідків, достовірності інформаційних даних, отриманих від очевидців, потерпілих чи заявників.

3. У кадровому відборі. Основними причинами широкого застосування «скринінга» є:

- перевірка інформації, яку неможливо отримати в інший спосіб, використовуючи традиційні методи щодо перевірки кандидата на посаду;
- отримання роботодавцем необхідних даних з мінімальними затратами часу, людських і матеріальних ресурсів;
- найшвидший спосіб відсіювання непридатних кандидатів на відповідні посади тощо.

Використовуючи поліграф, кандидати і працюючий персонал надають найбільш повну та об'єктивну інформацію про себе під дією психологічного впливу.

Література:

1. Про проведення експерименту щодо використання комп'ютерних поліграфів у діяльності органів внутрішніх справ України : наказ МВС від 28 серп. 2001 р. № 743.

2. Про порядок використання в діяльності ОВС поліграфів (комп'ютеризованих приладів реєстрації психофізіологічних реакцій людини) [Електронний ресурс] : інструкція МВС від 27 жовтня 2004 р. № 1373/9972 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1373-04>.

3. Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України [Електронний ресурс] : наказ МВС від 28 лип. 2004 р. № 842 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1365-04>.

4. Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом органів внутрішніх справ України [Електронний ресурс] : затв. наказом МВС України від 28 лип. 2004 р. № 842 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main>.

5. Інструкція з порядку обліку і звітності служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України [Електронний ресурс] : наказ МВС України від 28 лип. 2004 р. № 842 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1374-04>.

6. Деликатный С. К. Перспективы и направления применения полиграфных устройств в Украине / С. К. Деликатный, Ж. Ю. Половникова // Актуальні проблеми юридичної психології : міжнар. наук.-практ. конф., 18–20 трав. 1999 р. : матеріали конф. / за ред. С. І. Яковенка. – К. : РВВ КІВС, 1999. – С. 20.

7. Делікатний С. К. Використання поліграфа в діяльності ОВС : навч.-метод. посіб. / С. К. Делікатний, Ж. Ю. Половникова. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2001. – 109 с.

8. Мовчан Д. А. Питання імплементації в Україні зарубіжних підходів до нормативно-правового регулювання застосування поліграфа у процесі розкриття та розслідування злочинів / Д. А. Мовчан // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 5. – С. 256–262.

9. Морозова Т. Р. Стан і перспективи розвитку поліграфних обстежень із метою детекції нещирості / Т. Р. Морозова // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – 2005. – Т. 7, вип. 4. – С. 212–217.

10.Мотлях О. І. Правова регламентація діяльності, пов'язаної з використанням поліграфа в Україні / О.І. Мотлях. – // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2016 – № 1 (98). С. 110–119

11.Мотлях О. І. Проблемні питання, пов'язані з використанням поліграфа в Україні / О.І. Мотлях. – // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2016 – № 1 (11). С. 96–110

12.Тетерятник Г. К. Напрямки використання поліграфа у кримінальному судочинстві / Г. К. Тетерятник // Матеріали VII звітної науково-практичної конференції науково-педагогічних працівників, курсантів та студентів Кримського юридичного інституту Національного університету внутрішніх справ : у 2 ч. – Сімферополь : Ельїньо, 2005. – Ч. 2. – С. 108–115.

ТЕМА 1.5. ТЕХНІЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ СКЛАДОВІ АПАРАТНО-ПРОГРАМНОГО КОМПЛЕКСУ ПОЛІГРАФА

План

1. Загально-технічні складові будови апаратно-програмного комплексу поліграфа
2. Окремі функціонально-прикладні складові роботи поліграфа

1. Загально-технічні складові будови апаратно-програмного комплексу поліграфа

Основу поліграфа формують такі складові:

а) апаратна частина, яка складається з комп'ютера, датчиків для зняття фізіологічних показників опитуваної особи, сенсорного блока, призначеного для посилення аналогових сигналів, знятих датчиками, та перетворення їх на цифрові, здійснення обміну даними з комп'ютером;

б) операційна частина – як складова спеціалізованої комп'ютерної програми, що забезпечує виявлення, фіксацію та зберігання отриманої інформації;

в) системна частини, що здійснює оцінювання даних, шляхом використання комп'ютерної програми, що забезпечує об'єктивний кількісний аналіз психофізіологічних реакцій, зареєстрованих поліграфом.

Поліграф поєднує в собі дві структурні логічно обґрунтовані частини, а тому може розглядатись як:

– по-перше, один із різновидів психофізіологічного забезпечення;

– по-друге, комплексна багатоканальна комп'ютерна апаратна методика реєстрації змін психофізіологічних реакцій людини у відповідь на пред'явлення їй за спеціальною методикою певних психологічних стимулів.

Перша частина визначає родову належність поліграфа до психофізіологічного забезпечення, друга – обґрунтовує призначення поліграфа та характеризує його можливості як технічного приладу. _

Друга структурна частина поліграфа обґрунтовує його призначення та характеризує можливості як технічного приладу, то слід сказати наступне: його будова, технічні характеристики, поєднання з комп'ютерним забезпеченням та можливістю фіксації й опрацювання отриманих від людини даних дають підстави говорити про поліграф як про апаратно-програмний комплекс. Він дозволяє відслідковувати динаміку психофізіологічних реакцій досліджуваної особи через відповідні стимули за рахунок перетворення її фізіологічних показників активності в електричні сигнали, що відображаються у вигляді поліграм.

До апаратно-програмного комплексу поліграфа входять:

- блок реєстрування та оброблення отриманих даних;
- датчики контролю за фізіологічними реакціями організму людини;
- кабелі сполучення, живлення та передавання сигналу до пристрою оброблення та відображення інформації;
- принтер для роздрукування комп'ютерних поліграм.

Кожний із цих складових апаратно-програмного комплексу має власне технічне наповнення для виконання відповідних функціональних дій.

2. Окремі функціонально-прикладні складові роботи поліграфа

Поліграфи в своїй основі є як стаціонарними, так і переносними, персонально-комп'ютерними із сенсорним блоком і датчиками знімання інформації. Вони фіксують сигнали, що надходять з цих датчиків, які прикріплені до різних ділянок тіла опитуваної особи, і відображають зміни показників, що пов'язані з коливаннями рівня збудження опитуваної особи.

За способом фіксації даних сучасні поліграфи поділяються на:

- аналогові (пір'яні, чорнильні, традиційні), в яких запис даних здійснюється на діаграмному папері;
- цифрові (комп'ютерні) – запис здійснюється на електронному носії за допомогою персонального комп'ютера.

За способом автоматизації поліграфи поділяються на : автоматичні та неавтоматичні.

Перші видають графіки кривих та табличні вираження реакцій опитуваного в умовних одиницях, а в деяких випадках фіксують відхилення в психофізіологічних реакціях опитуваного, перевищуючи допустиму норму.

Другі відтворюють інформацію лише у вигляді графіків кривих, відображаючи динаміку психофізіологічних процесів опитуваного.

За способом передачі інформації від опитуваного до поліграфа існує поділ на:

- 1) традиційне, контактне опитування людини за допомогою датчиків, прикріплених до її тіла в процесі виконання спеціального дослідження;
- 2) безконтактне дослідження деяких характеристик мовлення чи зміни фізичних полів опитуваного (аналізатори психологічного стресу, стресометри тощо).

Сучасні комп'ютерні (цифрові) поліграфи можуть фіксувати до 50-ти фізіологічних параметрів: почервоніння обличчя або його окремих частин, тремтіння губ, розширення або звуження зіниць, прискорене кліпання й інші фізіологічні зміни в організмі людини. Наприклад, прилади фіксують зміну

розширення капілярів. Це найпростіша рефлекторна відповідь на шокуючі питання. Вона не контролюється силою волі так, як можна контролювати дихання. Окремі моделі поліграфів дають змогу аналізувати людську мову. Вважається, що якщо людина повідомляє явну брехню, у неї змінюється стан голосових зв'язок, які видають дещо спотворений звук за рахунок нерегулярної зміни основної частоти вібрації. Інші детектори реагують на зміну температури навколо очей. Принцип їх дії ґрунтується на тому, що коли людина відчуває психічний дискомфорт, говорить неправду чи лукавить, внутрішньоочний тиск підвищується. Також спостерігається приплив крові до очних яблук, через що підвищується температура навколо очей. Останніми роками розробляються нові технології «детекції брехні», що використовують методи психосемантики (аналіз семантичних полів тестованого) і психозондування (аналіз підсвідомих реакцій на неусвідомлювані подання тестових стимулів).

Література:

1. Алесковский С. Ю. Нетрадиционная криминалистика [Электронный ресурс] : учеб. пособие / С. Ю. Алесковский, А. Ф. Аубакиров. – Алматы : АЮ–ВШП «Адилет», 2003. – (Использование полиграфа в криминалистике). – Режим доступа : <http://poligraf-kz.narod.ru/pages/article02-1.html>.
2. Варламов В. А. Детектор лжи : учеб. пособие / В. А. Варламов. – М. : ПЕР СЭ-Пресс, 2004. – 352 с.
3. Волик А. М. Популярні питання про поліграф [Електронний ресурс] / А. М. Волик. – Режим доступу : <http://yason.kiev.ua/uk/faq-detectori-lzhu.html>.
4. Журин С. И. Практика и теория использования детекторов лжи / Журин С. И. – М. : Горячая линия : Телеком, 2004. – 143 с.
5. Зубрилова И. С. Возможности использования полиграфных устройств для обеспечения информационной безопасности в бизнесе [Электронный ресурс] / И. С. Зубрилова. – Режим доступа : <http://www.antey-group.ru/jurnal16.html>.
6. Оглоблин С. И. Инструментальная «детекция лжи» : акаде. курс / С. И. Оглоблин, А. Ю. Молчанов. – Ярославль : Ньюанс, 2004. – 464 с.
7. Комиссаров В. И. Полиграф – детектор лжи или правды? / В. И. Комиссаров, Я. В. Комиссарова // Прокурорская и следственная практика : журн. Координационного совета Генеральных прокуроров государств-участников СНГ. – 2005. – № 1–2 (32–33). – С. 167–182.
8. Князев В. М. Полиграф и его практическое применение : учеб. пособие / В. М. Князев, Г. В. Варламов. – М. : Принт-Центр, 2012. – 859 с.
9. Мотлях О. І. Поліграф: наукова природа походження, нормативно-правове регулювання та допустимі межі застосування : [моногр.] / О. І. Мотлях. – К. : Освіта України, 2012. – 394 с.
10. Холодный Ю. И. Краткая история становления психофизиологического аппаратурного метода детекции лжи [Электронный ресурс] / Ю. И. Холодный. – Режим доступа : <http://www.liedetector.ru/pub/pub05.php>.

ТЕМА 1.6. ПСИХОЛОГІЧНІ СКЛАДОВІ ДОСЛІДЖЕНЬ ІЗ

ВИКОРИСТАННЯМ КОМП'ЮТЕРНОГО ПОЛІГРАФА

План

1. Психологічні складові як основа поліграфологічних досліджень
2. Емоції: їх поділ та характеристика
3. Вплив емоцій на оцінку суджень поліграфолога за результатами виконаних ним досліджень

1. Психологічні складові як основа поліграфологічних досліджень

З точки зору наукових підходів учених поліграф відомий як науково-технічний прилад, що використовується з метою перевірки ідеальних слідів відображення щодо конкретних обставин, подій, явищ та виявлення таким чином брехні людини. Оскільки брехня в контексті зіткнення інтересів – це тотальний психосоціальний феномен, пов'язаний із безпосереднім та опосередкованим обміном інформацією й міжособистісним спілкуванням, вона полягає в умисному і найчастіше корисному перекручуванні реальної дійсності речей. Саме тому як основні ознаки звично розуміти: зіткнення інтересів, усвідомлення брехні, намір, умисел, користь. Інше значення має неправда, тобто твердження, засноване на щирій омані й неповному знанні суті явища. При цьому омана розглядається як визначений вид брехливих суджень, котрі об'єктивно ускладнюють пізнання істини, але мають істотну відмінність, яка полягає в тому, що суб'єкт немає умислу говорити брехню своєму опоненту, розуміючи, що повідомлена ним інформація відповідає дійсності.

Повідомлення неправдивої інформації в процесі комунікації може здійснюватися за допомогою різних способів і прийомів, вибір яких залежить від мотивів й мети особи, котра говорить неправду. Методи детекції неправди поділяють на : некорисливі та корисливі. До перших відносять:

- метод перебільшення;
- метод прикрашання – для досягнення особистого марнославства.

До другої групи методів належать:

- метод повної підміни реальної інформації вигаданою, характерний для дітей і осіб з низьким інтелектом;
- метод неповної підміни інформації. При цьому частина дійсної інформації замінюється подіями, які не стосуються теми;
- об'єктивна інформація виключається з обговорення без будь-якої зміни;
- метод озвучення правди.

Перелічені методи можуть бути класифіковані за показниками: кількісними та якісними. У першому випадку спотворення інформації здійснюється у зв'язку зі збільшенням неправдивих даних, що не відповідають реальності, або, навпаки, зменшенням. Якісні показники брехні відображають ситуацію, коли прихована інформація замінюється вигаданою (почутою, отриманою з різних джерел), яка справді була в житті суб'єкта, але не в тому хронологічному періоді, який досліджується спеціалістом-поліграфологом.

Фактичним підґрунтям використання поліграфа є будь-яка прихована інформація й необхідність в її об'єктивізації. Тобто, чим вищий ризик розкриття

брехні, тим виразніше проявляються психофізіологічні реакції. В основі психофізіологічного дослідження з використанням поліграфа лежать закономірності функціонування різних систем людського організму, опосередковані через нервову систему, і проявляються через психофізіологічні реакції. Науковою основою виникнення психофізіологічних перевірок з використанням поліграфа стало обґрунтування того факту, що поведінка не може бути розглянута ізольовано від людської психіки, від особливостей інтелектуальної, емоційної, вольової сфери особистості. Саме тому емоційний стан, пережитий людиною, можна спробувати відтворити в її свідомості, використовуючи стимули, демонструючи об'єкти, пов'язані з подією, чи їх зображення. Застосування поліграфа неможливе без урахування основ психології, і перш за все емоційних процесів.

2. Емоції: їх поділ та характеристика

Емоції (від франц. *emotion* – хвилювання, збудження та лат. *moveo* – потрясіння, хвилювання) – 1) це психологічні реакції всього організму, які складаються із фізіологічного збудження (серцебиття), експресивної поведінки (пришвидшена хода) і свідомого досвіду (інтерпретація намірів людини й відчуття страху), що контролюються автономною нервовою системою; 2) це реакції на впливи внутрішніх і зовнішніх подразників, які мають чітко виражений суб'єктивний прояв, що поєднують у собі всі види чутливостей та хвилювань.

Емоції слід розглядати як суб'єктивну реакцію на зовнішні й внутрішні подразники. Вони є найпростішою формою емоційних проявів психіки і являють собою форму психічного відображення навколишнього світу у вигляді короточасних переживань людини, які виражають її ставлення до того, що відбувається.

Відмінністю емоцій від інших психічних процесів є те, що вони спричиняють різні зміни у функціях внутрішніх органів.

У зв'язку з цим у складі емоцій виділяють дві складові:

- 1) суб'єктивне емоційне переживання;
- 2) вираження емоцій, тобто ті соматичні й вегетативні зміни, що супроводжують це переживання.

Характерні фізіологічні реакції, які викликаються емоціями, поділяють на різні категорії, однак найчастіше використовуються дослідниками такі:

– вегетативні – характеристики дихальної системи, шкіргальванічний рефлекс, зміна провідності шкірних покривів, артеріальний тиск, температура шкіри, серцевий ритм тощо;

– біохімічні (як частина вегетативної системи) – зміна складу крові, сечі та ін.;

– моторно-поведінкові – поява тремору, зростання мускульного напруження, зміни у виразі обличчя, позі, міміці, жестах;

– мовні характеристики (як частина моторно-поведінкової системи) – голосу, інтонації, зміни в характері організації мови;

– біоелектрична активність мозку – біоструми головного мозку.

З позиції науки психології є поділ емоцій відповідно до реакцій людського організму на внутрішні і зовнішні.

Внутрішні – це діяльність органів людини під впливом емоцій. Для їх перевірки в поліграфах є канали реєстрації показників дихання, серцево-судинної системи, опору шкіри і тремору.

Зовнішні – це реакції людського організму на прояв емоційних змін унаслідок впливу на них відповідних подразників. Спеціаліст поліграфа може помітити їх у момент, коли опитувана особа має намір дати неправдиву відповідь. До зовнішніх реакцій відносять елементи міміки та жестикуляції.

Слід пам'ятати, що під час проведення цього спеціального дослідження вимірюється фактичний рівень нервово-емоційного напруження людини, що виникає внаслідок реагування на відповідні стимули (вербальні або невербальні). Відповідно психологічний стрес проявляється у змінах психофізіологічних показників, які реєструє поліграф.

3. Вплив емоцій на оцінку суджень поліграфолога за результатами виконаних ним досліджень.

Поліграфологам часто доводиться стикатися з перевіркою різних категорій людей з різними процесуальними статусами, в яких вони перебувають. За допомогою складених запитань спеціаліст-поліграфолог має домогтися від них відповідей, які можуть бути швидко й точно інтерпретовані. Правильно ж відтворити результати, відображені на поліграмі, можна лише тоді, коли поліграфолог розуміє психофізіологічні процеси, що відбуваються з людиною, особливо, коли вона перебуває у стані спокою (вважається, що це гомеостатичний стан рівноваги). Якщо ж людина не зможе швидко впоратися зі стресом, то рівновага порушується. Саме у момент порушення такого процесу відбуваються численні фізіологічні і психологічні дії, показники яких і реєструє поліграф. Регуляція психофізіологічних процесів, які тісно пов'язані не лише з типами нервової системи, а й підпадають під вплив внутрішніх і зовнішніх чинників (продромальний стан, хвороба, ступінь втоми, рівень мотивації, вираженість стресу і т. д.), впливає на інформативність показників, які відображаються на поліграмі проведених поліграфологічних досліджень.

Страх викриття брехні, поєднаний із внутрішнім конфліктом між необхідністю заперечення своєї причетності до події, факту чи явища та потребою зняття внутрішнього напруження, супроводжує певний прояв емоцій в опитуваного на пред'явлення значимого стимулу. Насправді дія всіх свідомих і підсвідомих процесів в організмі спрямована на те, щоб повернути людину в стан рівноваги, з якої вона вийшла внаслідок пережитого стресу. Саме з цим співвідношенням рівноваги та дисбалансу мають справу спеціалісти-поліграфологи.

Щодо правильності оцінювання поліграфологом результатів такого дослідження, то можуть бути допущені помилки самим спеціалістом. Вони викликані здебільшого неналежною або ж ганебною поведінкою потенційного опитуваного під час проведення таких досліджень, які, відповідаючи на запитання

спеціаліста-поліграфолога, можуть супроводжуватися власною зухвалістю, неухвалістю чи навіть нервуванням.

Література:

1. Белова О. В. Общая психодиагностика. Методические указания [Электронный ресурс] / О. В. Белова // ПсиЛиб : офиц. сайт. – Новосибирск : Науч.-учеб. центр психологии НГУ, 1996. – Режим доступа : <http://www.psylib.ukrweb.net/books/beloo01/txt01.htm>.
2. Варламов В. А. Полиграфные проверки / В. А. Варламов, Г. В. Варламов ; ГУВД Краснодарского края. – Краснодар: Просвещение-ЮГ, 2000. – 209 с.
3. Васильев В. Л. Юридическая психология : учеб. для вузов / В. Л. Васильев. – М. : Юрид. лит., 1991. – 469 с.
4. Годфруа Ж. Что такое психология? [Электронный ресурс] / Ж. Годфруа. – Т. 2. – Режим доступа : http://www.i-u.ru/biblio/archive/godfrua_что2/05.aspx.
5. «Детектор лжи – полиграф» или что такое практическая психофизиология [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://consysgroup.ru/plugins/p2_news/printarticle.php?p2_articleid=6.
6. Данилова Н. Н. Психофизиология : учеб. для вузов / Данилова Н. Н. – М. : Аспект-Пресс, 2001. – 178 с.
7. Экман П. Психология лжи / Экман П. ; пер. с англ. Забожко Д. Н. – СПб. : Питер, 2001. – 272 с.
8. Еникеев М. И. Общая, социальная и юридическая психология : учеб. [для студ. и препод. вузов] / М. И. Еникеев. – [5-е изд.]. – СПб. [и др.] : Питер, 2003. – 748 с.
9. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Ильин Е. П. – СПб. : Питер, 2001. – 752 с.
10. Кокун О. М. Психофізіологія : навч. посіб. / О. М. Кокун. – К. : Центр навч. літератури, 2006. – 184 с.
11. Лазукин А. В. Перспективы использования полиграфа в области психологии / А. В. Лазукин // Опыт использования полиграфа в профилактике и раскрытии преступлений в ГУВД Краснодарского края : I науч.-практ. конф. / под ред. А. Г. Сапрунова, С. Л. Николаева. – Краснодар : Изд-во КубГТУ, 1997. – С. 87–88.
12. Основи психології : підруч. / за заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – [5-те вид., стереотип.]. – К. : Либідь, 2002. – 632 с.
13. Психологія : підруч. / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін. / за ред. Ю. Л. Трофімова. – [3-те вид., стереотип.]. – К. : Либідь, 2001. – 560 с.
14. Юридическая психология : терминолог. словарь / [Бандурка А. М., Венедиктов В. С., Тимченко А. В., Христенко В. Е., Калиновский В. Б.] ; под ред. А. М. Бандурки. – Х. : Тимченко, 2005. – 432 с.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

ТЕМА 2.1. УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА ТА ЕКСПЕРТА У ПЕРЕВІРКАХ І ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА

План

1. Виконання досліджень спеціалістом-поліграфологом
2. Залучення спеціаліста-поліграфолога як експерта у кримінальному судочинстві
3. Оформлення результатів виконаних поліграфологами експертних досліджень та проведених судових експертиз

1. Виконання досліджень спеціалістом-поліграфологом

Виконання спеціальних перевірок із використанням поліграфа у практично у будь-якій сфері діяльності забезпечується спеціалістами-поліграфологами. Здебільшого такі перевірки стосується питань кадрового відбору осіб на обіймання відповідних посад, чергових та планових перевірок, внутрішніх переміщень, переатестації кадрів, внутрішніх розслідувань, приватних питань тощо. Проведення таких досліджень здійснюється на договірних умовах як з роботодавцем, так і з фізичною особою. Результати виконаних перевірок мають суто конфіденційний характер і не підлягають розголошенню, за винятком і в порядку визначеному для органів та структур, що наділені спеціальними повноваженнями з боку держави.

Проведення опитування осіб із використанням поліграфа застосовується для ефективності і об'єктивності наданої особою відповідної інформації, яка підлягає встановленню, а також для:

- звужування кола ймовірно причетних осіб до події, що перевіряється;
- з'ясування причетності особи до підготовки або вчинення конкретного правопорушення;
- перевірки правдивості інформації, наданої особою опитування;
- підготовки і вчинення корупційних та інших діянь з боку посадових осіб;
- наявності в особи боргів або фінансових зобов'язань, причетності особи до діянь, що передбачають юридичну відповідальність;
- виявлення ознак небезпеки (загрози), а також незаконних посягань, пов'язаних із виконанням особою своїх посадових обов'язків;
- розголошення особою відомостей, що становлять державну таємницю, службову або конфіденційну інформацію та ін.

2. Залучення спеціаліста-поліграфолога як експерта у кримінальному судочинстві

Нагальні потреби кримінального судочинства, спонукають правоохоронні органи залучати поліграфологів та їх спеціальні знання у галузі поліграфології для надання фахової допомоги у відкритому кримінальному провадженні. А для цього за клопотанням слідчого, прокурора, адвоката до керівника установи, яка спеціалізується на проведенні психофізіологічних експертних досліджень з використанням поліграфа, на підставі винесеної слідчим-суддею й судом ухвали суду призначається судова психофізіологічна експертиза відносно перевірки від підекспертного даних, отриманих від нього раніше досудовим слідством для з'ясування питань, пов'язаних з подією вчиненого кримінального правопорушення. Саме на спеціаліста-поліграфолога, якого залучають до участі в

кримінальному провадженні як експерта-поліграфолога на підставі ч. 4 ст. 38; ч. 1 ст. 243; ч. 2 п. 4 та 5 ст. 244 КПК України покладається проведення цієї експертизи у зв'язку з відсутністю в державних інституціях Міністерства юстиції України даного виду експертної діяльності. Спеціалісти-поліграфологи недержавних установ, володіючи навичками спеціальних знань у галузі поліграфології, виконують покладені на них завдання досудовим слідством з дотриманням процесуальних вимог чинного законодавства України. Така експертна діяльність повністю відповідає вимогам, встановленим до інших видів судових експертиз. Вона ґрунтується на принципах законності, поваги до прав і свобод людини та громадянина, об'єктивності, різнобічності й повноти проведених досліджень на основі використання сучасних досягнень науки та техніки, а також незалежності експерта-поліграфолога, який її виконує. Призначення та проведення ПФЕВП є однією з форм реалізації спеціальних знань кримінального судочинства, оскільки забезпечує методично кваліфіковані, обґрунтовані дослідження об'єктів, які мають значення для встановлення обставин розслідуваної події злочину. Використання у відкритому кримінальному провадженні результатів такої експертизи, часто стає для підекспертної особи, яка підозрюється чи обвинувачується у конкретному кримінальному правопорушенні, «останньою» можливістю довести свою невинуватість у розслідуваному злочині. Така експертна діяльність уособлює собою як мету запланованої експертизи, так і підбір, розроблення методів її проведення та аналіз отриманої інформації важливої для розслідування вчинених злочинів.

3. Оформлення результатів виконаних поліграфологами спеціальних перевірок та проведених судових експертиз

Результати перевірок осіб з використанням поліграфа оформлюються у вигляді довідки спеціаліста, в якій міститься детальна інформація про:

- дату, місце, час і умови проведення спеціальної перевірки;
- відомості про спеціаліста-поліграфолога який її виконував, а також його освіту (спеціальну освіту) із зазначенням конкретних посилань на документ та його вихідні дані;
- короткий опис тестових запитань та застосованих спеціалістом-поліграфологом методик дослідження;
- результатів отриманих досліджень.

Довідка видається її замовникові (ініціаторові) дослідження. На прохання опитуваного йому може бути вцілому повідомлено про отримані стійкі психологічні реакції як результат проведеного дослідження, без надання будь-яких оціночних даних.

Результати виконаних експертом-поліграфологом проведених судових психофізіологічних експертиз з використанням поліграфа оформляється у вигляді експертного висновку. Змістове наповнення висновку має чітко відповідати встановленим вимогам:

1. Обсяг висновку експерта-поліграфолога повинен бути не менше п'ятидесяти сторінок (пронумерованих, скріплених (прошитих) між собою та завірених підписом і печаткою поліграфолога).

2. Текстова частина висновку проведеної експертизи має формуватися за встановленими загальними вимогами, які висуваються до будь-яких експертиз, і складатися зі вступної, описової та синтезуючої частини й висновку. До змісту тексту документа також додаються посилання на наукові джерела дослідження. Таким чином:

– вступна частина відображатиме загальні дані про експерта-поліграфолога, фабулу справи та питання, які виносилися на психофізіологічну експертизу з використанням поліграфа;

– описова частина акумулюватиме дії роз'яснювального характеру з боку поліграфолога підекспертній особі щодо процедури проведення експертизи;

– синтезуюча – надасть експертне обґрунтування причинно-наслідковому зв'язку між виявленими у підекспертної особи психофізіологічними реакціями та попередніми висновками експерта-поліграфолога, які слугуватимуть умовиводами в межах запитань, висунутих для з'ясування цієї експертизою;

– висновок узагальнюватиме змістовно-ґрунтовне викладення документа як результату проведеної судової психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа.

Література:

1. Белюшина О. В. Экспертиза. Полиграф как средство защиты [Электронный ресурс] / О. В. Белюшина, А. Г. Ладченко. – Режим доступа : <http://www.gra.litsa.ru/magazine.php?m=27&a=12>.

2. Вендемия Д. Детекция лжи [Электронный ресурс] / Д. Вендемия – Режим доступа : <http://www.poligraf.sp.ru/dl.html>.

3. Власова Н. М. Использование СПФИ в повышении эффективности бизнеса. [Электронный ресурс] / Н. М. Власова. – Режим доступа : <http://www.antey-group.ru/jurnal15.html>.

4. Делікатний С. К. Використання поліграфа в діяльності ОВС : навч.-метод. посіб. / С. К. Делікатний, Ж. Ю. Половнікова. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2001. – 109 с.

5. Журин С. Опрос с использованием полиграфа: от чего зависит качество проверки? [Электронный ресурс] / С. Журин. – Режим доступа : <http://daily.sec.ru/dailypblshow.cfm?rid=17&pid=9625>.

6. Зубрилова И. С. Возможности использования полиграфных устройств для обеспечения информационной безопасности в бизнесе [Электронный ресурс] / И. С. Зубрилова. – Режим доступа : <http://www.antey-group.ru/jurnal16.html>.

7. Николаева И. Н. Опыт использования полиграфа при расследовании резонансных преступлений [Электронный ресурс] / И. Н. Николаева. – Режим доступа : <http://www.antey-group.ru/jurnal5.html>.

8. Писарев А. В. Получение доказательств от эксперта и специалиста в уголовном судопроизводстве / А. В. Писарев, И. П. Пилюшина // Актуальные проблемы права России и стран СНГ-2007 : IX междунар. науч.-практ. конф. – Челябинск : Изд-во ЧеБГТУ, 2007. – Ч. 3. – С. 315.

9. Полиграфы («детекторы лжи») и безопасность. Справочная информация и рекомендации ; вып. 1 / Ю. И. Холодный. – М. : Мир безопасности, 1998. – 96 с. – (Серия «Библиотека полиграфа»).

10. Половникова Ж. Ю. Применение полиграфа в системе МВД Украины [Электронный ресурс] / Ж. Ю. Половникова. – Режим доступа : <http://www.poligraph.com.ua/crimpol/article2.htm>.

11. Практика проведения судебных психофизиологических экспертиз с применением полиграфа в Украине [Электронный ресурс] // Украинское Бюро психофизиологических исследований и Безопасности. – Режим доступа : <http://yurist.licasoft.com.ua/component/myblog/2011-02-04-17-15-07.html>.

12. Практика применения полиграфа при расследовании преступлений [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://spfi.com.ua/?cat=3>.

13. Романюха О. Г. Деякі аспекти використання поліграфа в попередженні і виявленні протиправних діянь / О. Г. Романюха // Юридична наука та правоохоронна діяльність на рубежі тисячоліть : наук. конф., трав. 2000 р. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський юрид. ін-т МВС України, 2000. – С. 357–360.

14. Семенцов В. А. Применение полиграфа при производстве отдельных следственных действий [Электронный ресурс] / В. А. Семенцов // Российский полиграф. – Режим доступа к журн. : <http://antey-group.ru/jurnal54.html>.

15. Усіков І. П. Криміналістичні особливості формування висновків психофізіологічного дослідження на поліграфі як одного із процесуальних джерел доказів [Електронний ресурс] / І. П. Усіков // Особливості розкриття та розслідування підрозділами МВС України злочинів проти життя та здоров'я особи : Наук.-практ. семінар, 18 листоп. 2011 р. / Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Режим доступу :

http://www.temenos.com.ua/article_kryminalistychni_osoblyvosti_formuvannya_vysnovkiv_psykhofiziologichnoho_doslidzhennya.html.

16. Холодный Ю. И. Правовые аспекты применения полиграфа при работе с кадрами [Электронный ресурс] / Ю. И. Холодный. – Режим доступа : <http://www.liedetector.ru/pub/pub08.php>.

17. Холодный Ю. И. Точность вывода по результатам психофизиологического исследования с применением полиграфа на примере работы в реальных условиях [Электронный ресурс] / Ю. И. Холодный // Российский полиграф. – 2004. – № 2. – Режим доступа :

<http://www.liedetector.ru/pub/pub17.php>.

ТЕМА 2.2. ПІДГОТОВКА ТА ВИКОНАННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА

План

1. Підготовка до проведення спеціального дослідження із використанням поліграфа
2. Процедура виконання спеціального дослідження

3. Оцінка отриманих результатів проведених досліджень

1. Підготовка до проведення спеціального дослідження із використанням поліграфа

Підготовка до проведення СПФЕВП чи ПФДВП включає в себе перевірку важливих питань його виконання, а саме:

- отримати від ініціатора об'єктивну характеристику про підекспертного (опитуваного) на поліграфі та його процесуальний статус у відкритому кримінальному провадженні з метою відповідного налаштування на психологічну установку щодо виконання СПФЕВП чи ПФДВП;

- довідатися від підекспертного (опитуваного) чи проходив він раніше аналогічне дослідження, щодо яких питань та що показали результати висновків проведеної психофізіологічної експертизи.

Експерт-поліграфолог, з метою належної підготовки тестових запитань для підекспертного (опитуваного) має бути обізнаний з окремими питаннями досудового слідства, які повинен з'ясувати у самого ініціатора СПФЕВП чи ПФДВП:

- перелік копій окремих документів слідчих (розшукових) дій: протоколу огляду місця події; допиту; обшуку; експертних висновків інших проведених судових експертиз; складеного обвинувального акта чи обвинувального висновку (якщо експертиза призначалася судом) тощо. З урахуванням дотримання таємниці слідства ознайомлення з переліченими вище документами експерту-поліграфологу необхідно, ознайомлюватися у спеціально відведеному місці, а саме: у службовому кабінеті слідчого, іншому окремому ізольованому приміщенні для отримання на руки матеріалів кримінального провадження та забезпечення їх схоронності;

- ознайомитися з фабулою завдання розслідування й висунутими та відпрацьованими криміналістичними версіями, що є у матеріалах провадження;

- визначити оптимальний час (для ініціатора й під експертного (опитуваного)) проведення цих спеціальних експертних досліджень.

У свою чергу, ініціююча сторона проведення СПФЕВП чи ПФДВП має надати:

- оформлену ухвалу суду про призначення цієї експертизи та завдання, які виносяться на її виконання;

- копії процесуальних та інших документів, що безпосередньо стосуються зареєстрованої події кримінального правопорушення, перелік яких був завчасно обумовлений між експертом-поліграфологом та ініціатором експертизи;

- коло питань, які цікавлять слідство для з'ясування в межах розпочатого кримінального провадження;

Суттєвим питанням на стадії підготовки до проведення цієї експертизи має бути з'ясування індивідуальних особливостей підекспертного (опитуваного), зокрема: обставин добровільної згоди на вказану експертизу; віку та стану здоров'я особи; наявних захворювань чи хронічних хвороб, у тому числі залежності від алкогольних, снодійних, психотропних, наркотичних речовин та інших хімічних і біологічних препаратів тощо.

2. Процедура виконання спеціального дослідження

Загально прийнято процедуру виконання дослідження сприймати через наступні взаємопов'язані між собою етапи: передтестову бесіду з підекспертним, безпосереднє тестування особи, післятестову бесіду як з підекспертним, так і можливо з стороною ініціатора цього спеціального дослідження. Експертному дослідженню, незалежно один від одного, може бути піддана кожна його частина, що дозволяє вивчити і допоміжні ознаки, зокрема: динаміку змін в поведінці підекспертного, структуру і зміст його промови та ін. Отримані висновки потім об'єднати, що максимально дозволить зробити комплексну і більш об'єктивну оцінку результатів проведеного дослідження в цілому.

Етапи виконання СПФЕВП чи ПФДВП можна умовно розділити на дві групи: основні та допоміжні. До першого належить виконання тестування та його аналіз. До другого – передтестова та післятестова бесіда з під експертним.

При першому (основному), відбувається експертний аналіз результатів тестування. Він здійснюється через вивчення поліграм, шляхом їх спеціального обрахунку та оцінки за рахунок виставлення стресових балів за кожним каналом реєстрації фізіологічного стану підекспертного.

При другому (допоміжному), відбувається експертна оцінка змісту передтестової та післятестової бесіди, а саме стадії вільної розповіді, під час якої проводився контент-аналіз мови для встановлення наявності-відсутності психологічних ознак достовірності або не достовірності. На підставі використання загальнонаукових криміналістичних методів (кваліфіковане спостереження, комплексний опис і порівняння) також дозволяє провести їх аналіз та зробити експертні висновки.

Експертному аналізу піддається поведінка підекспертного, яка фіксувалося відеозаписом під час всіх стадій процесу виконання ПФЕВП чи ПФДВП. Проводилась якісна оцінки динаміки змін емоційного стану напружено-розслаблення, тобто суб'єктивного внутрішнього ставлення підекспертного до експерта-поліграфолога і до процедури в цілому.

3. Оцінка отриманих результатів проведених досліджень

Як результат виконаного дослідження поліграфологом аналізується, чи була досягнута мета дослідження. А саме:

- наявність або відсутність у пам'яті людини вербальної інформації, пов'язаної з подією злочину;
- чинники, які впливали на сприйняття й запам'ятовування конкретної інформації;
- виявлення й аналіз процесів пам'яті людини через застосування індикаторів, які впливають на фізіологічні реакції опитуваного, та відтворення ним криміналістично-значущої інформації.
- правильність застосування наявних подразників (стимулів), що викликали появу психофізіологічних реакцій досліджуваного.

У цілому ж проведення спеціального дослідження з використанням поліграфа, дає змогу отримувати від людини необхідну орієнтувальну

інформацію, а також виявляти ту, яку вона приховує. Отримані дані під час цієї діяльності для кримінального судочинства, створюють засади для подальшого криміналістичного аналізу. Вони містять орієнтовні відомості різного спрямування, однак самостійно практично не формують основу для правових рішень. Тобто практична реалізація зазначених підходів та їх комплексне застосування дає змогу використовувати об'єктивно зареєстровані психофізіологічні реакції людини для розв'язання завдань:

- виявлення, запобігання та розкриття злочинів, а також встановлення осіб, які їх вчинили;

- збирання та опрацювання інформації, що використовується в процесі організації розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування й судового провадження;

- підготовки та здійснення оперативно-розшукових заходів з метою збирання, обробки й фіксації даних, що мають значення в процесі доказування.

Література:

1. Видовая экспертная методика производства психофизиологического исследования с использованием полиграфа [Электронный ресурс] // Центр независимой комплексной экспертизы и сертификации систем и технологий. – Режим доступа : www.polygraph.su/docs/answer_1_4.doc

2. Усиков И. П. Возможности использования судебной психофизиологической экспертизы на полиграфе при расследовании преступлений / И. П. Усиков // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка : Інформаційне забезпечення розслідування злочинів в сучасних умовах (Спец. випуск) : зб. наук. пр. – 2011. – № 3. – С. 63–67

3. Горленко В. Опыт использования полиграфических обследований в следственной и судебной практике / В. Горленко // Следователь. – 2003. – № 3. – С. 43–45.

4. Даньшин М. В. Нетрадиційні засоби пізнання в оперативно-розшуковій діяльності: перспективи використання поліграфа / М. В. Даньшин, М. А. Погорецький // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. пр. ; вип. 1. – Донецьк : Донецьк. ін-т внутр. справ при Донецьк. нац. ун-ті, 2004. – С. 242–251.

5. Комиссарова Я. В. Алгоритм действий полиграфолога при производстве судебной психофизиологической экспертизы с использованием полиграфа / Я. В. Комиссарова // Актуальные проблемы специальных психофизиологических исследований и перспективы их использования в борьбе с преступностью и подборе кадров : IX междунар. науч.-практ. конф. – Краснодар : Изд-во КубГТУ, 2008. – С. 66–69.

6. Комиссарова Я. В. Методические аспекты психофизиологического исследования с применением полиграфа / Я. В. Комиссарова // Российский судья : науч.-практ. и информ. издание ; вып. 2. – М. : Юристь, 2006. – С. 16–18.

7. Коровин В. В. Психофизиологическая основа метода СПФИ [Электронный ресурс] / В. В. Коровин. – Режим доступа : [http://www. poligraf.sp.ru/ korovin.htm](http://www.poligraf.sp.ru/korovin.htm).

8. Малхазов О. Профвідбір та впровадження новітніх технічних засобів у роботі з персоналом / О. Малхазов, О. Кокун // Соціальна психологія. – 2005. – № 4 (12). – С. 84–90.

9. Методические рекомендации по проведению психофизиологического исследования с использованием полиграфа в АНО «ЦНКЭС» / [Электронный ресурс] // Центр независимой комплексной экспертизы и сертификации систем и технологий : офиц. сайт. – Режим доступа : www.polygraph.su/docs/answer_1_4.doc.

10. Морозова Т. Р. Використання комп'ютерних поліграфів у кадровій роботі органів і підрозділів внутрішніх справ України : навч.-метод. посіб. / Морозова Т. Р., Моцонелідзе І. О., Моцонелідзе Д. З. ; за ред. І. П. Красюка. – К. : Атіка, 2006. – 120 с.

11. Николаева И. Н. Некоторые методологические аспекты при подготовке и проведении психофизиологических экспертиз / И. Н. Николаева, Е. С. Краснокутская // Актуальные проблемы специальных психофизиологических исследований и перспективы их использования в борьбе с преступностью и подборе кадров : VII междунар. науч.-практ. конф. – Краснодар : Изд-во КубГТУ, 2006. – С. 122–127.

12. Кокорев Д. А. Психофизиологическая экспертиза с применением полиграфа / Д. А. Кокорев, О. В. Белюшина // Адвокат. – 2005. – № 7. – С. 49–51.

13. Холодный Ю. И. Криминалистические исследования с применением полиграфа и судебно-психофизиологическая экспертиза [Электронный ресурс] / Ю. И. Холодный. – Режим доступа : <http://www.bnti.ru/showart.asp?aid=908&lvl=02.13>.

ТЕМА 2.3. ОБМЕЖЕННЯ ТА ПРОТИДІЯ У ВИКОНАННІ ДОСЛІДЖЕНЬ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА

План

1. Обмеження «протипоказання» для осіб у виконанні досліджень з використанням поліграфа
2. Протидія з боку осіб у виконанні поліграфологічних досліджень
3. Ознаки протидії проведення поліграфологічного дослідження
4. Запобігання протидії виконанню поліграфологічного дослідження

1. Обмеження «протипоказання» для осіб у виконанні досліджень з використанням поліграфа

Отриманню достовірних результатів виконання досліджень із використанням поліграфа можуть завадити фізіологічні особливості особи: віку, інтелектуального рівня розвитку, наявності хронічних захворювань, зокрема психічного або

фізичного, які разом створюють обмеження «протипоказання» особи на її участь у проходженні спеціального дослідження з використанням поліграфа.

Перелік особливостей, пов'язаних із обмеженням виконання процедури дослідження з використанням поліграфа, а саме у випадках:

- вагітності;
- алкогольного чи наркотичного сп'яніння;
- наявності психічного захворювання чи розладу, хвороби, пов'язаної з порушенням серцево-судинної або дихальної системи;
- регулярним вживанням сильнодіючих лікарських препаратів, які містять наркотичні складові, тощо.

До того ж існує низка захворювань фізичного та психологічного стану людини, при яких не рекомендується проводити дослідження з використанням поліграфа, оскільки хворі не можуть адекватно сприймати дійсність. Обмеженням на виконання такої процедури є соціальні, психологічні та біологічні вади чи тимчасові стани опитуваних. Зокрема:

- менструальний період і вагітність жінок терміном більш як 100 днів;
- параліч, ампутація органів, які впливають на розміщення чутливих нервових закінчень, інші складні недавно перенесені хірургічні операції;
- хронічні захворювання: гіпертонія, гіпотонія, неврози, серцева недостатність та ін.;
- емоційна нерівновага в результаті будь-якої події, що стосується безпосередньо опитуваного;
- наркоманія, алкоголізм, особливо якщо тестування відбувається в період вимушеної відмови особою від алкоголю чи наркотиків;
- інші психічні захворювання та нервові розлади тощо.

2.1. Протидія з боку осіб у виконанні поліграфологічних досліджень

Під протидією слід розуміти умисні дії особи, що проходить перевірку із застосуванням поліграфа направлену на спотворення результатів такої перевірки.

До факторів, що впливають на об'єктивність результатів перевірки осіб із використанням поліграфа відносять інформованість особи яка проходить таке дослідження. Завдяки володінню особою що тестується певними знаннями щодо процедури дослідження вона може користуватись тим або іншим способом протидії отриманню об'єктивного результату дослідження.

Усі способи протидії дослідженню можуть бути сформованими в шість груп: 1. Фізичні (механічні) способи; 2. Фізіологічні способи; 3. Психічні способи; 4. Фармакологічні способи; 5. Хімічні способи; 6. Поведінкові способи. Такі способи протидії можуть носити як явний (виявлення яких не потребує проведення додаткових перевірок) так і скритий (можуть бути виявлені тільки з використанням додаткових перевірок) характер.

– Фізичні (механічні) - ті, що мають зовнішні фізичні прояви. Найчастіше це скорочення будь-яких груп м'язів, що у свою чергу призводить до появи реакцій, схожих з природними психофізіологічними реакціями, які виникають при пред'явленні питань.

– Фізіологічні – ті, що передбачають зміну особою, що тестується свого психофізіологічного стану на тривалий час різними (але не фармакологічними) способами, до числа яких можна віднести: надмірне фізичне навантаження безпосередньо перед проведенням дослідження, тривале голодування, безсонна ніч, вживання перед дослідженням значної кількості рідини з метою викликати сильні позиви до сечовипускання тощо.

– Психічні – у вигляді зміни функціонального стану, коли відповідні реакції організму на стимул мають спотворений характер і досягаються вони за допомогою різних психічних способів.

– Фармакологічні – як результат прийняття деяких фармакологічних засобів. У процесі втоми пам'ять страждає за рахунок погіршення діяльності нервових клітин, що забезпечують зберігання та вилучення інформації.

– Хімічні, що на відміну від фармакологічних способів речовини вживаються як зовнішньо так і внутрішньо і не є лікарськими засобами. Ознаки внутрішнього застосування хімічних речовин так або інакше перекликаються із ознаками вживання фармакологічних препаратів. До групи хімічних засобів, зовнішнього застосування відносяться жирні кислоти, що входять до складу різноманітних косметичних кремів та мазей. У разі їх застосування може порушитись природній електричний опір шкіри особи, що тестується тощо.

– Поведінкові (комунікабельні), що проявляються у спробі особи вплинути на оцінку отриманих даних шляхом впливу на поліграфолога або процес дослідження.

Виявлення поліграфологом будь якого зі способів протидії дослідженню вказує на спробу особи що тестується приховати від нього повністю або частково певну інформацію, яка містить прихований або ж завуальований характер.

3. Ознаки протидії проведення поліграфологічного дослідження

Ознаки протидії – це явно виражені дії особи, які вона застосовує з метою обдурити поліграф і поліграфолога. Тобто, особи намагається впливати на об'єктивність результатів ініційованого замовником дослідження, утворюючи при цьому відповідний «слід відображення». Саме завдяки виявленню такого «сліду» поліграфолог може дійти висновку про наявність протидії з боку особи що тестується. Такі «сліди» у кожному випадку можуть проявлятися по різному, зокрема: може виступати зміна поведінкових реакцій, що досягається за рахунок прикусування губ, натисканням на кінчики пальців рук та ніг, підкладання колючих предметів під частини тіла, нервовим рухом пальців, спотвореним заїканням, затягуванням відповідей на задані запитання поліграфологом тощо. Тактику використання цих та інших прийомів особа може застосовувати як у процесі всього дослідження, так і точково при відповідях на викриваючих її запитаннях.

Ознаками такої протидії можуть бути:

– Штучна зміна параметрів дихання. Штучне зниження глибини або частоти дихання, що обов'язково призведе в подальшому до форсованого дихання, яке легко диференціюється на кривих пневмограми. Фахівцю необхідно знати, що співвідношення між вдихом і видихом – величина порівняно постійна.

– Протидія за допомогою пальців рук може проходити в різний спосіб, наприклад за рахунок натискання пальцями на поверхність столу, підлокітник крісла або коліна. Профілактика цього типу протидії заключається у правильному положенні тіла особи, що тестується. Особа що тестується повинна сидіти у зручному кріслі, кисті рук мають частково звисати з підлокітника. Таке положення позбавляє особу, що тестується упору під пальцями рук, що у свою чергу робить таку протидію практично неможливою.

– Протидія за допомогою прикушення язика легко діагностується, якщо методика тестування така, що дає можливість чітко фіксувати час відповіді обстежуваного на стимул. Для виявлення протидії за допомогою скорочення м'язів сфінктера необхідно використовувати датчики знімання інформації – подушка тремору.

– Ознаки застосування психічних способів протидії, що приводить до різкого падіння частоти серцевих скорочень або артеріального тиску безпосередньо перед початком пред'явлення питань та збереження їх на низькому рівні протягом усього тесту; відсутності реакцій на поліграмі протягом всього тесту тощо.

– Ознаки застосування фармакологічних способів протидії привживанні седативно-снотворних речовин, при прийомі стимуляторів; при прийомі транквілізаторів; при вживанні різних розчинників (хімічні речовини); при вживанні наркотичних речовин тощо.

Як результат:

1. При вживанні особою перерахованих вище речовин та інших, що володіють стимулюючим ефектом прилад відображає наступні дії:

– на кривій дихання буде спостерігатися висока частота і глибина дихання;
– на кривій ШГР з-за підвищеного потовиділення, а також вираженого збудження ЦНС всі реакції (на «н. п.», «к. п.», «з.п.») будуть різко вираженими;

2. При вживанні речовин, що володіють депресивним впливом на організм:

– зменшення частоти дихання, поверхневе (не глибоке) дихання; стабільне співвідношення об'єму (часу) вдоху та видоху;

– зниження потовиділення, а також превалювання гальмівних реакцій в організмі спостерігається незначне коливання ШГР на всі стимули;

– зменшення артеріального тиску та частоти серцевих скорочень;

– плавне наростання та зниження сигналів.

3. При прийомі психоміметиків (психодислептиків або галюциногенів):

– на кривих дихання відмічається збільшення амплітуди та частоти;

– нерегулярність дихання;

– зниження амплітуди ШГР.

4. Запобігання протидії виконанню поліграфологічного дослідження

З метою профілактики та подолання різних способів протидії поліграфолог повинен:

– приділити належну увагу підготовці питань, відбираючи з можливих варіантів оптимальні формулювання, що відповідають критерію однозначності сприйняття та не допускають «перенесення смислу»;

– на етапі передтестового діалогу, можливо, використовувати спеціально спрямовану інформаційну бесіду з особою що проходить тестування. Для зниження частоти застосування методів протидії передтестової бесіди необхідно повідомити опитуваному, що при поліграфічних перевірок;

ретельно обговорювати з особою всі питання по ходу поліграфологічного тестування до тих пір, поки не переконається, що особа правильно розуміє їх зміст. Не слід плутати навмисне «перенесення смислу» питання як спосіб протидії ПФДВП з проявом такого природного механізму психологічного захисту як «раціоналізація», який не повинен розглядатися в якості прийому протидії, але повинен бути врахований поліграфологом у своїй діяльності. Вважається, що «раціоналізація» на практиці є однією з можливих причин хибно-негативних висновків. Серед психічних прийомів протидії можна виділити також штучну актуалізацію короткочасних емоційно яскраво забарвлених образів чи думок яку спрямовують на посилення психофізіологічних реакцій, при відповідях на певні питання тестів, складених по МКЗ або МВПІ;

– тестування доцільно перервати, якщо досліджувана особа з самого початку безперервно рухається, кашляє і т.д. Таку особу слід ще раз попередити про необхідність суворого дотримання визначених правил для такого виду досліджень;

– за умови виявлення протидії доцільно застосовувати метод «фоновий нагляд» за особою що тестується, суть якого полягає у спостереженні в реальному часі поліграфологом за фізіологічними показниками особи не в період запису тесту. Наприклад обговорення з особою тематики тестів, з одночасним спостереженням при цьому за величиною реакцій, які з'являються. Це дозволяє виявити найбільш «хвилюючі» теми для особи, що тестується а також отримати відносно «вільний відбиток» фізіологічних показників. Зрозуміло, що для цього потрібно буде завчасно одягти датчики.

– не рекомендується проводити поліграфічні перевірки особи, яка перебуває у стані крайньої перевтоми;

– з метою виявлення протидії об'єктивній перевірці особи на поліграфі поліграфологи можуть також застосовувати певні тести. Такі тести носять пошуковий формат і дають поліграфологу попередню, орієнтуючу інформацію з цього питання. Подібні тести можна використовувати, наприклад, при повторному тестуванні, коли за результатами першого тестування поліграфолог не зміг прийняти рішення через підозру у можливій протидії особи.

Література:

1. Коняхин А. В. Примеры выявления противодействия проведению СПФИ с применением полиграфа [Электронный ресурс] / А. В. Коняхин. – Режим доступа : <http://www.antey-group.ru/jurnal10.html>.

2. Мотлях О. І. Практика призначення та проведення судових психофізіологічних експертиз й експертних досліджень із використанням

комп'ютерного поліграфа (методичні та практичні рекомендації) : [посіб.] / О. І. Мотлях, І. П. Усіков. – К.: Освіта України, 2015. – 210 с.

3. Мотлях О. І. Психофізіологічні дослідження з використанням поліграфа в практиці розслідування злочинів [Текст] : метод. рек. /Мотлях, О. І., Костюк В. Л., Куценко Д. В. – К.: Освіта України, 2016. – 73 с.

4. Мотлях О.І. Застосування комп'ютерних поліграфів при професійному кадровому відборі в підрозділи Міністерства внутрішніх справ України та Національної поліції України [Текст] : [метод. посіб.] / Мотлях О.І., Корж Є.М. – К. : Освіта України, 2017. – 104 с.

5. Мягких С. Г. Некоторые аспекты из области психологии лжи [Электронный ресурс] / С. Г. Мягких, А. М. Петров. – Режим доступа : http://www.portalus.ru/modules/psychology/readme.php?Subaction=showfull&id=1107023035&archive=&start_from=&ucat=26&category=26.

6. Порубов А. Н. Ложная информация как форма противодействия расследованию / А. Н. Порубов // Проблемы борьбы с преступностью и подготовки кадров для органов внутренних дел : междунар. науч.-практ. конф., посвящ. Дню белорусской науки, 27 янв. 2006 г., г. Минск / Мин-во внутр. дел Респ. Беларусь ; Акад. МВД. – Минск : Акад. МВС Респ. Беларусь, 2006. – С. 329–330.

7. Семенов В. В. Правовые, тактические и методические аспекты использования полиграфа в уголовном судопроизводстве : учеб. пособие / В. В. Семенов, Л. Н. Иванов. – М. : Юрлитинформ, 2008. – 184 с.

8. Салтевський М. В. Проблеми інструментальної детекції вербальної інформації в судовій експертизі / М. В. Салтевський // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. – 2009. – Т. 22, вып. 61, № 2. – С. 307–312. – (Серія : Юридичні науки).

ТЕМА 2.4. ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПРОВЕДЕНИХ ПОЛІГРАФОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

План

1. Достовірність отриманих результатів проведених поліграфологічних досліджень
2. Доказова сутність отриманих результатів досліджень із використанням поліграфа у кримінальному судочинстві
3. Проблематика системного не використання доказів, отриманих за допомогою поліграфа

1. Достовірність отриманих результатів проведених поліграфологічних досліджень

Достовірність отриманих результатів досягається за допомогою якості виконаних досліджень поліграфологом. За різними оцінками фахівців у цій сфері діяльності вона становить в межах 90-95%.

Часто постає питання щодо якості проведеного дослідження за участі спеціаліста-поліграфолога і експерта.

Слід зазначити, що нині в Україні в державних науково-дослідних інститутах судових експертиз проведення ПФЕВП не здійснюється, а її виконання забезпечують спеціалісти недержавних установ, які спеціалізуються на цих експертних дослідженнях. Відповідно різне ставлення до таких поліграфологів та підготовлених ними експертних висновків, і це породжує різні тлумачення серед вітчизняних процесуалістів. Зокрема, зміст дискусії зводиться до правових, методичних, організаційних та інших засад виконання спеціалістами ПФЕВП та використання отриманих даних у кримінальному судочинстві. Однак реалії сьогодення дедалі переконують «противників поліграфа» в можливості існування цієї експертизи в Україні та прирівнення, в окремих випадках, спеціалістів-поліграфологів до експертів. Це обґрунтовується їх конкретними практичними здобутками, в яких залучалися спеціальні знання фахівців у галузі поліграфології для виконання складних завдань, пов'язаних з розслідуванням вчинених кримінальних правопорушень. Проведення ПФЕВП є однією з форм реалізації спеціальних знань поліграфологів для кримінального судочинства, оскільки забезпечує методично кваліфіковані, обґрунтовані дослідження об'єктів, які мають значення для встановлення обставин розслідуваної події злочину.

3. Доказова сутність отриманих результатів досліджень із використанням поліграфа у кримінальному судочинстві

Поняття доказу в кримінальному процесі базується на теорії відображення загальних властивостей матерії. Людина здібна відобразити у пам'яті події в яких вона безпосередньо приймала участь, або ж спостерігала чи чула про них. Отримані фактичні дані за допомогою поліграфа можуть слугувати важливим чинником у формуванні джерельної бази, а відповідно можуть називатися доказами. Хоча кримінально-процесуально визнано, що всі докази мають бути належними і допустимими. Належність доказів визначається їх придатністю для встановлення наявності чи відсутності обставин, що належать до предмета доказування у справі. Допустимість доказів означає, що фактичні дані як докази повинні бути отримані по-перше, уповноваженим на те суб'єктом; по-друге, із відомого, що перевіряється, і не забороненого законом джерела; по-третє, фактичні дані мають бути отримані у встановленому законом порядку з дотриманням процесуальної форми; по-четверте, фактичні дані і сам процес має бути належним чином закріплені і засвідчені.

Поліграфологічні дані вказують на джерела тих фактів, які мають силу доказу після закріплення їх належним процесуальним чином.

Фактичні дані, встановлені під час опитування з використанням поліграфа, можуть стати доказами при умові, якщо вони:

- відносяться до розслідуваної події злочину і сприяють встановленню обставин вчиненого, як предмету доказування;
- отримані від джерел, перелік яких закріплений Кримінально-процесуальним кодексом, як судовий доказ;

– додані до кримінального провадження в порядку, встановленому кримінально-процесуальним законом для кожного виду судових доказів.

Переконані, що отримані результати цілком можуть мати статус процесуальних доказів, якщо будуть дотримані такі вимоги:

– використання поліграфа здійснюватиметься з метою, передбаченою процесуальним законом;

– факт застосування (а також інші дані відповідно до правил, встановлених законом) відображено в протоколі процесуальної дії;

– отримані результати проведеної судової психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа приєднанні до матеріалів відкритого кримінального провадження.

Насамкінець наголошуємо, що висновок експерта-поліграфолога не має переваги перед іншими доказами, що є у кримінальному провадженні, в тому числі й непрямыми. Їх оцінювання має забезпечуватися у такий спосіб:

– має бути кілька непрямих доказів, між якими повинен існувати логічний зв'язок, і які в сукупності становлять єдину систему та доповнюють зміст один одного;

– непрямі докази, що є в кримінальному провадженні, мають впливати з однієї обставини, яка входить у предмет доказування;

– з цілісної системи взаємопов'язаних непрямих доказів має бути побудований висновок, що слугуватиме досудовому слідству основою для висунення криміналістичних версій та прийняття процесуального рішення.

3. Проблематика системного не використання доказів, отриманих за допомогою поліграфа

Утім трапляються непоодинокі випадки, коли компетентні органи та їх посадові особи відмовляються від призначення ПФЕВП, і причинами тому є:

– по-перше, коли слідчий, прокурор чи суддя вважають, що в матеріалах кримінального провадження достатньо інших доказів або даних для прийняття процесуального рішення і не порушені основні принципи об'єктивності, повноти, всебічності зібраних матеріалів;

– по-друге, якщо вказані вище особи не мають достатніх даних про наявність такої практики, методичні можливості та процесуальні особливості призначення, проведення та оцінювання результатів ПФЕВП;

– по-третє, якщо уповноважені законом органи й особи досудового розслідування та суду з будь-яких суб'єктивних причин не зацікавлені в повному, всебічному і об'єктивному розслідуванні й слуханні справи в суді (наприклад, через значну завантаженість іншими справами, небажання обтяжувати себе додатковою роботою, елементарною недобросовісністю чи, що гірше, корисливою вигодою для себе).

Найпоширенішим поясненням відмови вже виконаної ПФЕВП залишається нормативно-правова неврегульованість цієї експертної діяльності в кримінальному процесі України. Для окремої частини практиків це слугує своєрідним індикатором щодо незаконних засад проведеної експертизи і

неприпустимості використання її результатів як доказів у зареєстрованому ЄРДР кримінальному правопорушенні. Треба сказати, що слідчі й судді перевищують свої посадові повноваження, коли стверджують, що такої експертизи, як ПФЕВП, немає. Вони не правомочні визначати відповідний перелік експертиз і відмовляти у їх призначенні, тим паче, якщо підготовлений висновок експертом-поліграфологом внесе певну ясність у процес розслідування конкретного кримінального правопорушення. Відмова в її проведенні, яка ґрунтується на відсутності окремої норми закону щодо використання поліграфа в Україні, не містить в собі законних підстав.

Література:

1. «Детектор брехні» як засіб доказування в кримінальному процесі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу [http : 170654VUZY](http://170654VUZY).
2. Грошевий Ю. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. / Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський. – К. : КНТ : Видавець Фурса С. Я., 2006. – 272 с.
3. Комиссаров В. И. Полиграф как средство получения процессуально значимой информации по уголовному праву [Электронный ресурс] / В. И. Комиссаров, Ю. И. Холодный. – Режим доступа : [http: // web1.law.edu.ru/article/ article. asp?articleID=148693](http://web1.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=148693).
4. Комиссарова Я. В. Результаты психофизиологического исследования с использованием полиграфа как доказательство в уголовном процессе / Я. В. Комиссарова // Уголовный процесс. – 2005. – № 5. – С. 58–65.
5. Комиссарова Я. В. Прецедент признания заключения специалиста-полиграфолога документом – источником доказательств / Я. В. Комиссарова // Теория и практика применения полиграфа в правоохранительной деятельности : IV междунар. науч.-практ. конф. ГУВД Краснодарского края / под ред. А. Г. Сапрунова, С. Л. Николаева. – Сочи : ГУВД Краснодарского края, 2000. – С. 101–104.
6. Ковальчук С. О. Поліграф як нетрадиційний криміналістичний засіб і можливості його використання в кримінально-процесуальному доказуванні / С. О. Ковальчук // Актуальні проблеми криміналістики : наук.-практ. конф. – Донецьк : Донецьк. ін-т внутр. справ МВС України, 2001. – С. 92–100.
7. Мотлях О. І. Допустимість використання в доказуванні фактичних даних, які були отримані за допомогою поліграфа / О. І. Мотлях // Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності : V міжнар. наук.-практ. конф., 25 листоп. 2011 р., м. Київ : матеріали конф. / [упоряд. : Ю. Ю. Орлов, С. В. Кухаренко, В. Б. Школьний]. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. – С. 31–34.
8. Мотлях О. І. Психофізіологічна експертиза з використанням поліграфа як можливе джерело доказів / О. І. Мотлях // Право та державне управління : зб. наук. пр. – 2011. – № 4. – С. 117–120.
9. Мотлях О. І. Місце результатів поліграфологічних досліджень в системі забезпечення доказів у кримінальному провадженні / О. І. Мотлях // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2012. – Вип. 19, т. 4. – С. 147–149. – (Серія «Право»).

10.Ничипоренко Т. Ю. Применение полиграфа в доказывании по уголовным делам: взгляд процессуалиста / Т. Ю. Ничипоренко // Уголовный процесс. – 2008. – № 3. – С. 45–48.

11.Прукс П. Уголовный процесс: научная «детекция лжи». Инструментальная диагностика эмоциональной напряженности и возможности ее применения в уголовном процессе / П. Прукс. – Тарту : Изд-во Тартус. ун-та, 1992. – 199 с.

12.Строков І. В. Проблеми застосування поліграфа в розкритті злочинів та експертних дослідженнях / І. В. Строков // Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності : міжнар. наук.-практ. конф. – К. : Нац. акад. внутріш. справ України, 2005. – Ч. 2. – С. 159–163.

13.Шаповалов В.О. Методика визначення психологічних ознак достовірності/ недостовірності показань у юридичній практиці : метод. посіб. / В.О. Шаповалов. – К., : Кафедра, 2012. – 92 с.

14.Юсупов В. В. Перспективи використання поліграфа у досудовому слідстві / В. В. Юсупов // Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності : V міжнар. наук.-практ. конф., 25 листоп. 2011 р., м. Київ : матеріали конф. / [упоряд. : Ю. Ю. Орлов, С. В. Кухаренко, В. Б. Школьний]. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. – С. 149–151.